د پوهنې وزارت

تاریخ

اتم ټولگی

تاریخ - اتم ټولگی

١٣٩٨ هـ.ل

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی | دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې | هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی | د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو | د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي | پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي | هم ایماق، هم پشه یان
دا هېواد به تل ځلیږي | لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به | لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر | وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

تاریخ

اتم ټولګی

۱۳۹۸

هـ.ش

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: تاریخ

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د تاریخ دیپارتمنت د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ دیپارتمنت غړي

ټولګی: اتم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

بریښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

د پوهنې د وزير پيغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای جَلَّ جَلالُهُ شکر په ځای کوو، چې موږ ته يې ژوند رابښلی، او د لوست او ليک له نعمت څخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پيغمبر محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې الهي لومړنی پيغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراگانې د هېواد د پوهنيز نظام شپږگوني بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړيتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تأسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنيو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مديرانو څخه په درناوي هيله کوم، چې د هېواد بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېږدولو کې، هيڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د يوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پيل کړي، چې د نن ورځې گران زده‌کوونکي به سبا د يوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځيرکو او فعالو گډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدريس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونيز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په ليکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای جَلَّ جَلالُهُ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم.

د معياري او پرمختللي ښوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وگړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزير

دکتور محمد ميرويس بلخي

لیک لړ

لومړی څپرکی: افغانستان او اسلام ۱-۱۲

لومړی لوست: افغانستان ته د اسلام راتګ

دویم لوست: د افغانستان حالت د امویانو په دورې کې

دریم لوست: د افغانستان حالت د عباسیانو په دورې کې

څلورم لوست: د افغانستان د وګړو او عربو مسلمانو متقابلې اغېزې

دویم څپرکی: د افغانستان خپلواک اسلامي حکومتونه ۱۳-۲۸

پنځم لوست: طاهریان، صفاریان، سامانیان

شپږم لوست: غزنویان او سلجوقیان

اووم لوست: غوریان او خوارزم شاهیان

اتم لوست: مغولان، تیموریان او د کرت اولاده

دریم څپرکی: د کندهار له پاڅون څخه مخکې د افغانستان او ګاونډیو هېوادونو اړیکې ۲۹-۳۸

نهم لوست: د ماوراء النهر شیبانیان او استراخانیان

لسم لوست: د هند بابریان

یوولسم لوست: د ایران صفویان

څلورم څپرکی: د کندهار غورځنګ ۳۹-۴۲

دولسم لوست: د کندهار پاڅون

دیارلسم لوست: د میرویس خان ځای ناستي

پنځم څپرکی: د ګاونډیو هېوادونو تاریخ په منځنیو او نویو پېړیو کې ۴۷-۶۲

څوارلسم لوست: ایران په منځنیو او نویو پېړیو کې

پنځلسم لوست: هند په منځنیو او نویو پېړیو کې

شپاړسم لوست: روسیه په منځنیو او نویو پېړیو کې

اوولسم لوست: چین په منځنیو او نویو پېړیو کې

شپږم څپرکی: د اروپا تاریخ ۲۳ - ۸۰

اتلسم لوست: په منځنیو پېړیو کې د اروپا عمومي حالت

نولسم لوست: صلیبي جګړې

شلم لوست: د اروپا رنسانس

یوویشتم لوست: په پوهه، ادب او فرهنګ کې بدلونونه

دوه ویشتم لوست: په اروپا کې لوی انقلابونه

اووم څپرکی: د امریکا تاریخ ۷۷ - ۸۹

درویشتم لوست: د مایا تمدن څرنګه منځته راغی؟

څلور ویشتم لوست: د آزتکانو تمدن په کوم ځای کې رامنځته شو؟

پنځه ویشتم لوست: د اینکا تمدن څرنګه تمدن و؟

شپږ ویشتم لوست: د امریکا کشف او د مهاجرتونو پیل څرنګه ترسره شو؟

اوه ویشتم لوست: آیا د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکي په هکله پوهیږئ؟

لومړی څپرکی

افغانستان او اسلام

تر پورتني سرليک لاندې لوستونه راغلي دي:

١- افغانستان ته د اسلام راتګ،

٢- د افغانستان اوضاع د امويانو په دوره کې،

٣- د افغانستان اوضاع د عباسيانو په دوره کې،

٤- د افغانستان د خلکو او مسلمانو عربو يو پر بل باندې متقابلې اغېزې.

د څپرکي موخې:

۱- په هېواد کې د اسلام د دین د خپرېد د څرنګوالي او د اسلام د څرګندېدو په درشل کې د افغانستان له عمومي اوضاع سره د زده کوونکو آشنا کول،

۲- د امویانو او عباسیانو په دورو کې د افغانستان له عمومي اوضاع سره د زده کوونکو آشنا کېدل،

۳- په درېو لومړنیو هجري پېړیو کې د افغانستان د خلکو او عربو مسلمانانو ترمنځ له راکړې ورکړې سره د زده کوونکو آشنا کېدل.

افغانستان ته د اسلام راتګ

په کابل کې د شاه دوشمشیره جومات

آیا پوهیږئ چې افغانستان ته اسلام څرنګه راغی او زموږ خلکو ولې د اسلام اسماني دین ومانه؟

د افغانستان اوضاع د اسلام د څرګندېدو پر مهال

د اسلام د راتګ په نژدې وختونو کې افغانستان د ژوند د بېلا بېلو اړخونو له پلوه د یوه بنسټیز بدلون لپاره چمتو شوی و.

د ساري په ډول: زموږ په هېواد کې یو داسې پیاوړی حکومت چې ولایتونه او بېلا بېلې سیمې تر خپلې واکمنۍ لاندې ولري شتون نه درلود او هره برخه د بېلا بېلو واکمنانو له خوا اداره کېدله. د هېواد په شمال کې **ترکانو** حکومت کاوه او د **هندوکش** په سوېل کې د **رتبیل شاهانو** واکمني وه. په لوېدیځ کې په **ساسانیانو** پورې تړلو والیانو د چارو واګې په لاس کې لرلې.

له ټولنیز پلوه د طبقاتو شتون او د ویني او توکم په اصالت باندې باور هم خلک له ستونزو سره مخامخ کړي وو. د کورنۍ جوړښت هم ټینګ او محکم بنسټ نه درلود، په ښځو باندې ظلم روا ګڼل کېده او له دیني پلوه هم زموږ هېواد وال د بېلا بېلو ادیانو منونکي وو. په تېره **بودایي** او **زردشتي** ادیانو ډېر منونکي او پلویان درلودل.

لمر ته عبادت هم رواج درلود او له بلې خوا د لوړ پوړو شخصيتونو او د څواك د خاوندانو له خوا د ظلمونو او تېريو او د عدالت د نشتوالي له كبله په خلكو كې يوه عمومي نارضايتي او ګډوډي تر سترګو كېده.

په همدې حالت كې د اسلام اوازه زموږ هېواد ته راورسېده. يعني هغه دين چې خلك يې يو ځبنتن، خپلواكۍ، عدالت او برابرۍ ته رابلل. ډېر ژر د دې دين دعوت كوونكو او مجاهدينو ځانونه زموږ د هېواد تر پولو راورسول.

د اسلام د دين خپرېدل

د افغانستان په لوري د اسلام پرمختګ د **حضرت عمر فاروق** رضي الله عنه د خلافت په دوره كې پيل شو. له **نيشاپور** څخه وروسته **هرات** لومړنى ښار و چې د مسلمانانو تر ولكې لاندې راغى. وروسته نور ښارونه هم د اسلام د لښكرو لاس ته ورغلل.

په تېره له ۴۱ سپوږميز/۶۶۱ ز كال څخه وروسته، دغه پر مختګونو لا زور واخيست او زموږ د هېواد ډېر ښارونه د مسلمانانو تر ولكې لاندې راغلل، خو د اسلام د دين مكمل رواج او خپرېدنه هغه مهال پيل شوه، كله چې دننه په هېواد كې يو لړ كورنيو عناصرو او ځواكونو، لكه **سيستاني صفاريانو** د اسلام دين ته د ساتنې او د دغه آسماني دين د خپرېدلو لپاره خپلې ملاوې وتړلې.

په ټولګي كې فعاليت

زده كوونكي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د افغانستان اوضاع له اسلام څخه دمخه روښانه كړي او دويمه ډله دې په افغانستان كې د اسلام د خپرېدو څرنګوالى بيان كړي.

پوښتنې

۱- د اسلام د راتګ پر مهال زموږ د هېواد په شمالي او لوېديځو برخو كې كوم قومونه واكمن وو؟

۲- د هغو اديانو نومونه واخلئ چې له اسلام څخه مخكې زموږ په هېواد كې دود وو.

۳- ستاسو په اند زموږ په هېواد كې ولې خلكو له اسلام څخه هركلى وكړ؟

٤- ولې يوشمېر خلكو د عربو واكمنانو په وړاندې پاڅون وكړ؟

د افغانستان حالت د امویانو په دورې کې

د امویانو د کورنۍ په باب څه معلومات لرئ. آیا خبر یاست چې د دوی په دورې کې اسلام ډېره پراختیا موندله؟

اموي کورنۍ د **قریشو** له قوم څخه وه. هغوی له **٤١** سپوږمیز/ ٦٦١ ز کال نه وروسته اسلامي خلافت ترلاسه کړ او ٩٠ کاله یې په اسلامي نړۍ باندې حکومت وکړ. د امویانو د واکمنۍ پر مهال اسلام د نړۍ په ډېرو سیمو کې خپور شو.

د دوی په زمانه کې د افغانستان کابو ټولې سیمې د اسلام په رڼا روښانه شوې او د عربو بېلې بېلې قبیلې له **جزیرة العرب** څخه **خراسان** یا **اوسني افغانستان** ته راکډوالې شوې.

د یحیی بن زید پاڅون

د افغانستان خلکو ځینې وخت د اموي واکمنانو په وړاندې له پاڅونونو څخه چې د دوی د سیاسي مخالفینو له لوري ترسره کېدل، ملاتړ کاوه.

له دغو پاڅونونو څخه یو هم د بني هاشم د کورنۍ د یوه غړي **یحیی** د **زید** د **زوی** پاڅون وو چې په **جوزجان** کې رامنځ ته شو. یحیی په ١٢٦ سپوږمیز/ ٧٤٤ ز کال کې له خپلو ١٢٠ تنو ملګرو سره ووژل شو.

ابومسلم خراساني

عبدالرحمن چې **ابومسلم یې لقب و**، په ۱۰۰ سپوږمیز/ ۷۱۹ ز کال د **جوزجان** په **سفید نج** کې زېږېدلی او د **زید د زوی یحیی** تر شهادت وروسته یې د امویانو پر ضد د پاخون مشري په غاړه واخیسته او په۱۲۹ سپوږمیز/ ۷۴۷ ز کال کې یې د کوچني اختر په ورځ په سفید نج کې د امویانو بیرغ راکوز کړ او په ځای یې د عباسیانو جنډه چې تور رنګ یې درلود، پورته کړه.

ده د خلکو په مرسته د افغانستان ځينې نامتو ښارونه يو په بل پسې ونيول. ابومسلم په وروستيو کې اموي دولت ته ماتې ورکړه او په ۱۳۲ سپوږميز/ ۷۵۰ ز کال کې يې خلافت د عباسيانو څانګې ته ولېږه، خو عباسي خليفه منصور چې د خراسان د خلکو ترمنځ يې د ده له نفوذ څخه وېره درلوده، بالاخره هغه يې په ۱۳۷ق/۷۵۵ ز کې په يو چل سره وواژه. ابو مسلم په دې وخت کې ۳۸ کلن و.

د ابومسلم پاڅون له تورو جنډو سره

امير پولاد او امير کروړ

امير پولاد د افغانستان په مرکز کې د **غور** له اميرانو څخه و . ده هم کله چې واورېدل چې د افغانستان خلك د ابو مسلم خراساني پر شاوخوا راټول شوي، په عباسي نهضت کې يې ګډون وکړ.

امير کروړ د امير پولاد زوی و. ده هم په **عباسي پاڅون** کې د پام وړ برخه لرله. او زياتې برياوې يې ترلاسه کړې دي.

دی د پښتو ژبې یو ډېر پوه، لایق او پوخ شاعر هم و. ویل کېږي چې د اسلام له راتګ څخه وروسته لومړنی پښتو حماسي شعر ده ویلی دی.

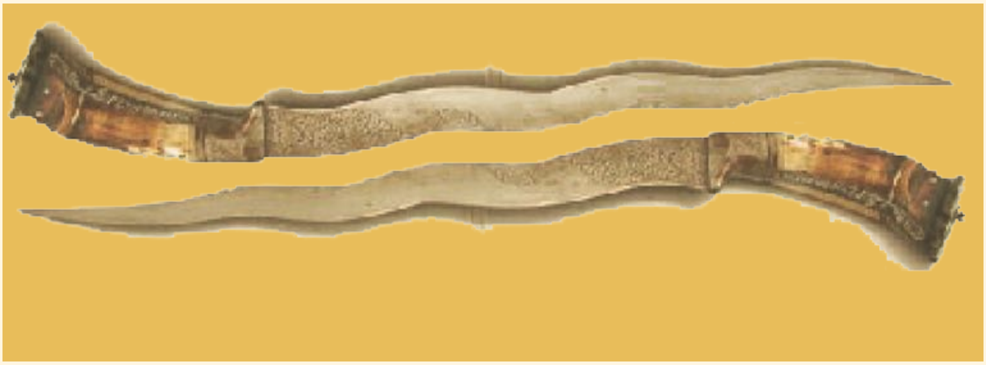

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو الف او ب ډلو ووېشل شي. الف ډله دې د ابومسلم د پاڅون لاملونه څرګند کړي او د ب ډله دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د امویانو د خلافت د مرکز په لوري د ابومسلم او د هغه د پلویانو تګ لوري وټاکي.

پوښتنې

۱- ولې د افغانستان خلکو د اموي خلافت ضد پاڅونونو څخه پلوي وکړه؟

۲- لاندې تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ:

ابومسلم په .... وزېږېد او له دې څخه چې د .... پر ضد یې پاڅون وکړ. خلکو له هغه څخه پلوی وکړ.

۳- امیر پولاد او امیر کروړ د افغانستان په کوم ځای کې امارت درلود؟

٤- ستاسو په اند امیر پولاد او امیر کروړ ولې له عباسي پاڅون او نهضت څخه پلوی وکړ؟

د افغانستان حالت د عباسیانو په دورې کې

د عباسي کورنۍ په هکله څه معلومات لرئ؟ آیا خبر یاست چې هغوی د افغانستان د خلکو په ملاتړ خلافت ته ورسېدل.

عباسیان د اسلام دګران پیغمبر ﷺ تره (حضرت عباس رضی الله عنه) ته منسوب دي او د قریشو له هاشمي څانګې څخه ګڼل کېږي. عباسي کورنۍ د لومړنۍ هجري پېړۍ څخه وروسته د سیاست ډګر ته ودانګل. کله چې د افغانستان د هغه وخت له ناآرامې وضعې څخه خبر شول، نو په ۱۰۹ سپوږمیز/ ۷۲۷ ز کال کې یې خپل داعیان او مُبلغان زموږ هېواد ته راواستول.

د افغانستان یا د هغه وخت د خراسان خلکو چې د ځینو عربي واکمنانو د کړنو په وړاندې یې ښه نظر نه درلود، له عباسي غورځنګ څخه پلوی وکړ. عباسیان زموږ د خلکو د سرښندنو او مبارزو له امله په ۱۳۲ سپوږمیز/ ۷۵۱ زېږدیز کال کې خلافت ته ورسېدل. د عباسیانو د خلافت دوره ۵۲۳ کاله وه او په پای کې په ۶۵۶ سپوږمیز/ ۱۲۵۸ز. کال کې د خلافت دغه لړۍ د مغولو په واسطه له منځه ولاړه.

برمکیان

برمکیان په اصل کې د یوه شخص چې برمک نومېده، له اولادې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردښتي اورتون یو موبد روحاني و. د دې کورنۍ نومیالی او ستر شخصیت **خالد** د برمک زوی دی چې د منصور عباسي د وزیر او سلاکار په توګه یې دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته د ده زوی **یحیی** د دې کورنۍ یو پوه او د نفوذ خاوند بلل کېږي. دی د عباسي خلیفه مهدي له لورې د هارون الرشید د

ښوونې او روزنې لپاره د ښوونکي په توګه وګمارل شو.

ده وروسته بیا د **هارون الرشید** د حکومت په دورې کې د عباسي خلافت ټولې چارې په خپل لاس کې ونیولې او له خپلو دوو زامنو سره یې هغوی ته کار کاوه. څه موده وروسته هارون الرشید پر هغوی باندې بدګومان شو. په ۱۸۷ سپوږمیز/ ۸۰۳ زکال کې یې جعفر د یحیی زوی ووژاه او په خپله یحیی او د ده کورنۍ یې بندي کړه. د برمکیانو ټول مالونه یې ضبط کړل. له دې پېښې وروسته **برمکیانو** څخه بل داسې ستر شخصیت راپورته نه شو.

په عباسي دورې کې کلتور او پوهنه

د عباسیانو په پېر (دورې) کې افغانستان د یوشمېر سترو شخصیتونو د ځلېدو کتونکی او شاهد و چې د علمي او ادبي آثارو په لیکلو سره یې خپل نومونه تل پاتې کړي دي. د ساري په ډول:

محمد، احمد او حسن د موسی بن شاکر خراساني زامن چې په **ریاضیاتو** کې یې له څانه کتابونه لیکلي دي. دغه راز ابومعشر جعفر بن محمد بلخي مشهور ریاضي پوه چې ۱۲ کتابونه یې تالیف کړي دي، **بشار** بن برد تخارستاني چې په عربي شعر کې یې ډېر نوم وتلي و؛ **ابوزید** احمد بن سهل بلخي یو ادیب، متکلم، فیلسوف او د جغرافیه پوه و، ابوزید چې د جغرافیې او فلسفې په پوهنو کې یې کتابونه تألیف کړي دي، **ابو محمد هاشم** بن زید سرواني چې د عربو د شعر په باره کې یې کتاب ولیکه.

په بلخ کې د ابونصر پارسا جومات

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ګډه، د عباسیانو په دوره کې د افغانستان د خلکو د مهمو خدمتونو په اړه خبرې اترې وکړي او هغه دې فهرست کړي.

پوښتنې

۱- لاندې تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ:

عباسیانو د خلکو د .... په دلیل زموږ په هېواد کې ځان ته د پښو د پل ځای ومونډ.

۲- د دې دورې د درې فرهنګي شخصیتونو نومونه واخلئ.

۳- د نوبهار اورتون په دغو لاندې کومو ښارونو کې شتون درلود؟

الف کندهار ب هرات ج بلخ د کابل

د افغانستان د وګړو او عربو مسلمانو متقابلې اغېزې

ایا پوهېږئ چې افغانستان او اسلام یوه له بل سره ډېر مهم خدمتونه کړي دي؟

د اسلام په راتګ سره زموږ هېواد د خپل تاریخ په یوه نوي پړاو کې ګام کېښود. اسلام زموږ خلکو یو نفري هویت ورکړ او تر دې وروسته زموږ هېواد اسلامي هېواد وبلل شو. دغه نوی هویت زموږ د خلکو د لا ټینګ یووالي لامل وګرځېد، ځکه ټول قومونه او قبایل د یوه دین او یوې عقیدې او فکر خاوندان شول.

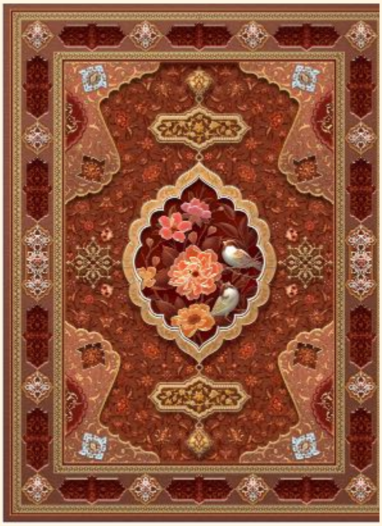

د اسلام دین هغه خنډونه چې د پوهې د ترلاسه کولو په لارې کې یې شتون درلود، له منځه لرې کړل او د پوهنې انحصار یې چې د ځواکمنو خلکو، شتمنو وګړو او حکم چلوونکو انسانانو په واک کې وو، له منځه یوور. په همدې دلیل علم او پوهنې وده وکړه، زموږ په هېواد کې د پوهانو او عالمانو شمېر زیات شو او ډېر شمېر خلکو د پوهې په برخه کې مهم خدمتونه وکړل.

له بله پلوه، زموږ د هېواد خلکو د اموي دورې د ځينو عربو واليانو د بې عدالتۍ په وړاندې پاڅون وکړ. او په **عباسي نهضت** کې د **ابومسلم خراساني** تر مشرۍ لاندې راټول شول.

دغه راز زموږ د هېواد وګړو د اسلام د خپرولو لپاره ډېرې سربښندنې او قرباني ورکړې او ختيځو سيمو ته يې اسلام خپور کړ.

لنډه دا چې د اسلام او افغانستان اغېزه يوه متقابله اغېزه ګڼل کېدای شي. اسلام دين زموږ خلکو ته يو نوی هويت ورکړ، خلکونه يې يووالی او وحدت ور وباښه، د علم او پوهې دروازه يې پرانيستله يې. د افغانستان خلکو هم د پوهنيزو او کلتوري خدمتونو له لارې او دغه راز له سر او ځان څخه د تېرېدنې په ذريعه يې د اسلامي تمدن د پرتمينې ماڼۍ په ودانولو کې ښه او ډېره برخه واخېسته. په تېره بيا پوهانو په دې برخه کې ډېر کوښښونه او هڅې وکړې.

په مزار شريف کې د حضرت علي بن ابي طالب (رض) زيارت ځای

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د اسلام خدمتونه افغانستان ته او دويمه ډله دې اسلام ته د افغانستان خدمتونه څرګند کړي.

پوښتنې

۱- ستاسو په اند د اسلام ډېره مهمه اغېزه په افغانستان باندې څه وه؟

۲- د اسلام له راتګ څخه وروسته، ولې زموږ په هېواد کې پوهان ډېر شول؟

۳- ايا اسلام په دې برياليی شو چې زموږ خلک متحد او يو کړي؟ روښانه يې کړئ.

۴- لاندې تش ځايونه په خپل کتابچو کې ډک کړئ.

اسلام راغی .... ته يې بدلون ورکړ او مونږ ته يې .... راوباښه.

په هرات کې د اختیارالدین کلا

دویم څپرکی

د افغانستان خپلواک اسلامي حکومتونه

د افغانستان خپلواک اسلامي حکومتونه تر سرلیک لاندې لوستونه شامل دي:

۱- طاهریان، صفاریان او سامانیان،

۲- غزنویان او سلجوقیان،

۳- غوریان او خوارزم شاهان،

۴- مغولان، تیموریان او د کرت کورنۍ.

د څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي له لاندې مطالبو او موضوعاتو سره آشنا کېږي.

۱- په افغانستان کې د خپلواکو سیمه ییزو اسلامي حکومتونو د جوړېدو له لارو چارو سره د زده کوونکو آشنا کېدل،

۲- له هغو شخصیتونو سره چې د لومړي ځل لپاره یې د خپلواکۍ په لاره کې ګامونه پورته کړل،

۳- په افغانستان کې له اسلام څخه وروسته د اسلامي سیمه ییزو واکمنانو له لړیو سره د زده کوونکو بلدتیا،

۴- د سیمه ییزو حاکمانو د کورنیو او پاچاهانو ترمنځ د اړیکو په څرنګوالي باندې د زده کوونکو آشنا کېدل،

۵- په افغانستان باندې د چنګیز او تیمور د لښکرو د یرغل څرنګوالي او دغه راز د مُغولو او کرت د اولادې ترمنځ د اړیکو د جوړېدو له څرنګوالي سره د زده کوونکو آشنا کول.

طاهریان، صفاریان او سامانیان

آیا پوهېږئ چې لومړني اسلامي خپلواک حکومتونه زموږ په هېواد کې جوړ شول؟

طاهریان

طاهر د حسین زوی په اصل کې د هرات د **پوشنگ** او یا اوسني **زنده جان** له وګړو څخه و. دی په **۱۵۹** سپوږمیز/ ۷۷۶ زکال کې زېږېدلی دی.

طاهر د ځوانۍ له پیل څخه د هېواد په ټولنیزو او سیاسي چارو کې ګډون کاوه. ده د دوو عباسي ورونو له منځه د مامون الرشید پلوي کوله او په ۱۹۵ سپوږمیز/ ۸۱۱ زکال کې یې امین وواژه.

له دې وروسته مامون الرشید د مسلمانانو خلیفه شو. طاهر د خلیفه له لوري د خراسان د واکمن په توګه وګمارل شو او د ۲۰۷ سپوږمیز/ ۸۲۲ زکال د جمعې په ورځ منبر ته لاړ او د خلیفه نوم یې له خطبې څخه وغورځاوه او خپله خپلواکي یې اعلان کړه، خو د همدغې ورځې په سبا هغه ووژل شو. له طاهر څخه وروسته د ده زامنو ۵۵ کاله د افغانستان په ځینو برخو باندې واکمني وکړه.

د دې کورنۍ وروستنی تن **محمد** نومېده چې په ۲۵۹ سپوږمیز/ ۸۷۳ زکال کې د لیث صفاري د زوی **یعقوب صفاري** له خوا ونیول شو او د سیستان په بندتون (زندان) کې مړ شو.

صفاریان

د دې کورنۍ بنسټ ایښودونکی او پیلوونکی **یعقوب** صفاري د لیث صفاري زوی دی. دی د سیستان له خلکو څخه و. په ۲۰۷ سپوږمیز/ ۸۲۲ ز کال کې د افغانستان په سوېل لوېدیځې سیمې کې وزېږېد. پلار یې د مسګرۍ دنده درلوده. له همدې امله یعقوب او د ده ورونو عمرو، علي او طاهر ته صفاریان ویل کېږي.

یعقوب په ځوانۍ کې د **عیارانو** له ډلې سره ملګری شو. دی په دې ډلې کې د مشرتابه رتبې ته ورسېد. یعقوب صفاري د عیارانو په مرسته د سیستان بېلابېل ښارونه ونیول، خو د سیستان د خلکو رسمي بیعت له ده سره د ۲۴۷ سپوږمیز/ ۸۶۱ ز کال د محرم د میاشتې په پنځه ویشتمه ورځ وشو، له دې وروسته یعقوب له **زنبیل شاه** سره جګړې پیل کړې چې د دې جګړو په پایله کې زموږ د هېواد رتې او مهمې سیمې د یعقوب لښکرو ونولې، دغه راز د طاهریانو د کورنۍ وروستی واکمن محمد هم بندي شو.

یعقوب صفاري چې په ځان کې یې د توان او ځواک احساس کاوه، په ۲۶۲ سپوږمیز/ ۸۶۷ ز کال کې د عباسي خلافت د پلازمېنې (مرکز) د بغداد د اداري غوښتونکی شو چې په پایله کې دا کار له عباسي خلیفه معتمد بالله سره په جګړه واوښت، خو یعقوب ماته وخوړه او په شا شو.

یعقوب په ۲۶۵ سپوږمیز/ ۸۷۹ ز کال کې مړ شو او له ده څخه وروسته دده ورور عمرو پاچا شو.
صفاري عمرو چې **سامانیان** یې خپل رقیبان ګڼل، په ۲۸۷ سپوږمیز/ ۹۰۰ میلادي کال کې له هغوی سره جګړې ته ورغی، خو بلخ ته نژدې یوې سیمې کې یې ماتې وخوړه او د اسماعیل ساماني له خوا بندي شو. له دې څخه وروسته، صفاري حکومت په محدوده توګه تر ۳۰۰ سپوږمیز/ ۹۱۳ ز کال پورې په **سیستان** کې دوام درلود.

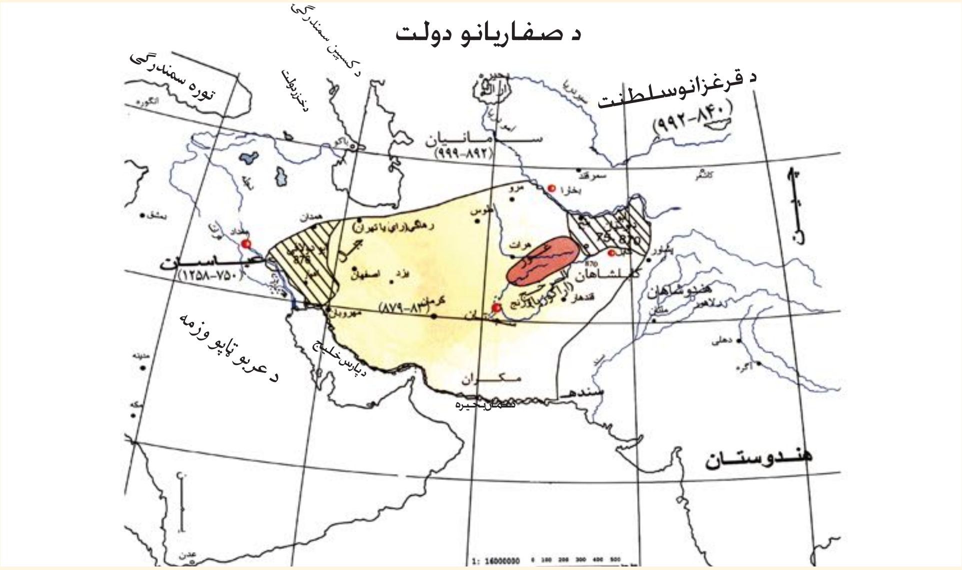

سامانیان

سامانیان د یوه شخص چې سامان نومېده له اولادې څخه ګڼل کېږي. سامان د بلخ له خلکو څخه و چې د امویانو د خلافت پر مهال مسلمان شوی و. د ده زامن په حکومتي دفترونو کې رټو او مهمو دندو ته ورسېدل. د سامانیانو د حکومت بنسټ ایښودونکی اسماعیل ساماني دی.

امیر اسماعیل اته کاله ټولواکي وکړه. د **بخارا** ښار یې خپله پلازمېنه وټاکله او ودان یې کړ. د امیر اسماعیل له مړینې وروسته، د ده زوی احمد او تر هغه وروسته نصر ټولواکۍ ته ورسېد، د نصر د واکمنۍ په دوران کې د سامانیانو دولت ډېر ښه وځلېد. خپل اوج او لوړې پوړۍ ته ورسېد. ځکه د ده په زمانه کې ډېر شمېر پوهان د سامانیانو په دربار کې سره راغونډ شول.

ساماني حکومت په لومړي سر کې ښه نظم او ښه اداره درلوده، خو له هغه څخه وروسته چې سیمه ییزو واکمنانو ځواک ترلاسه کړ، دغه حکومت له یولړ ستونزو سره مخامخ شو. یو له دغو محلي امیرانو څخه **الپ تګین** نومېده چې د سامانیانو له اوامرو څخه یې سر وغړاوه. ده د افغانستان

د سامانیانو دولت

په شمال د **خلم** په سیمه کې ساماني ځواکونو ته ماتې ورکړه او له هماغه ځایه یې له خپلو پلویانو سره یوځای په ۳۵۱ سپوږمیز/ ۹۶۲ ز کال په غزني کې د یوه نوي حکومت د بنسټ ډېره کېښوده.

د بخارا په ښار کې د ساماني امیر اسماعیل قبر

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د سامانیانو د حکومت په راپرځېدو او بیواکه کېدو باندې یو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتني

۱- طاهر د کوم ځای و او څرنګه حکومتي لوړو پوړیو ته ورسېد؟
۲- طاهر ولې د عباسي خلیفه نوم له خطبې څخه لرې کړ؟
۳- په لومړي سر کې کومې ډلې له یعقوب لیث صفاري څخه پلوی وکړ؟
۴- ولې د بغداد له عباسي خلیفه سره، د یعقوب لیث صفاري اړیکې وراني شوې؟
۵- د سامانیانو پلازمېنه په کوم ځای کې موقعیت درلود؟
۶- دغه تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ. د سامانیانو مهم ټولواک .... نومېده او د هغه په دربار کې .... سره راټول شوي وو.
۷- ستاسو په اند د ساماني دولت د حالت د خرابېدو لامل څه و؟

غزنویان او سلجوقیان

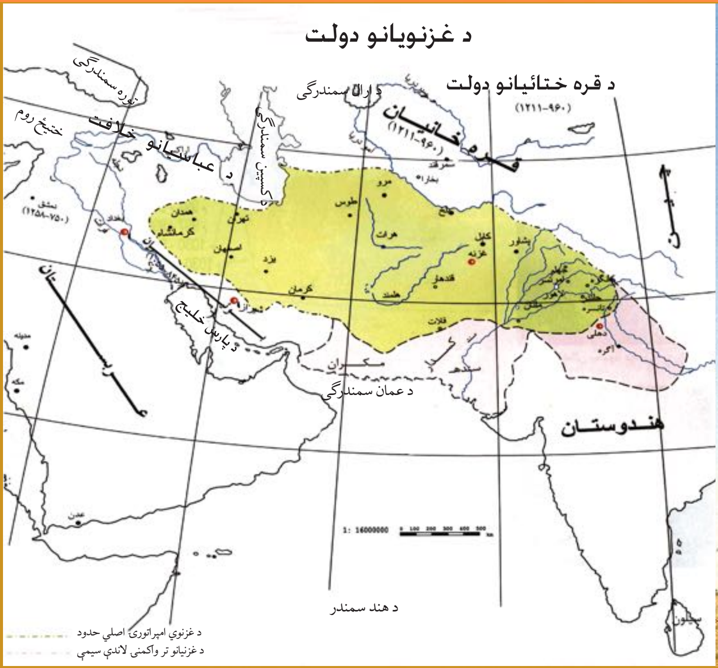

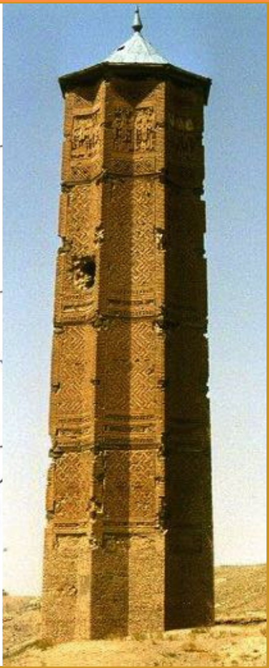

ایا پوهېږئ چې غزنویانو او سلجوقیانو په افغانستان کې څواکمن حکومتونه رامنځ ته کړل؟

د غزنویانو د لړۍ بنسټ ایښودونکی **الپ تگین** دی. هغه د سامانیانو په دربار کې له ترکي توکمه امیرانو او سردارانو څخه یو تن و، خو د غزنویانو حکومت د **سبکتگین** په واسطه رامنځ ته شو. دی د الپ تگین زوم و او د غزني له ټولواک (لویک) څخه یې په جگړه کې بریا ترلاسه کړه. همدارنگه سبکتگین د غزنویانو د حکومت لمن د هند تر **جیپال** پورې وغزوله، له ده څخه وروسته د هغه زوی **سلطان محمود غزنوي** ټولواک شو. ده په لومړي سر کې دننه په افغانستان کې خپل حکومت ټینگ کړ او وروسته یې بیا د هند په لوري د عسکري سوقیاتو په مټ د خپل حکومت لمن تر هغو سیمو پورې وغزوله. سلطان محمود غزنوي په دغو سوقیاتو کې ډېر غنیمتونه ترلاسه کړل او هغه یې غزني ولایت ته ولېږدول. په دغو غنیمتونو سره د غزني ښار څه نا څه ودان شو. په دغه ځای کې ډېر پوهان او شاعران، لکه: ابوریحان **البیروني**، ابومنصور **دقیقي**، **فرخي سیستاني** او **عنصري بلخي** سره راغونډ شوي وو.

له سلطان محمود څخه وروسته غزنویان

سلطان محمود غزنوي په ۴۲۱ سپوږمیز/ ۱۰۳۰ زکال کې مړ شو، له ده څخه وروسته د هغه زوی **مسعود** ټولواکۍ ته ورسېد. سلطان مسعود د خپل پلار په شان پوهه او ذکاوت نه درلود، ځکه له هغه څخه د غزنوي حکومت سرداران ناهیلي شول او د ده له پلوی څخه یې لاس واخیست. په همدې حال کې په **مرکزي آسیا** کې یو بل **ترک توکم** ځواک رامنځ ته شو. دغه ځواک **سلجوقیان** وو چې د مرو، نیشاپور او هرات تر نیولو وروسته له **غزنویانو** سره جګړې ته تیار شول. د دواړو لوریو ترمنځ په ۴۳۱ سپوږمیز/ ۱۰۴۰ زکال سرخس ته نژدې د **دندان قان** په سیمه کې جګړه پېښه شوه چې په پایله کې سلطان مسعود غزنوي ماتې وخوړه او هندوستان ته وتښتېد. له دې څخه وروسته د غزنویانو کمزوري حکومت ۱۳۰ کاله دوام وکړ، خو سیمه یې ډېره محدوده وه او بالاخره دغه لړۍ د غوري شاهانو (ټولواکانو) په لاس له منځه لاړه.

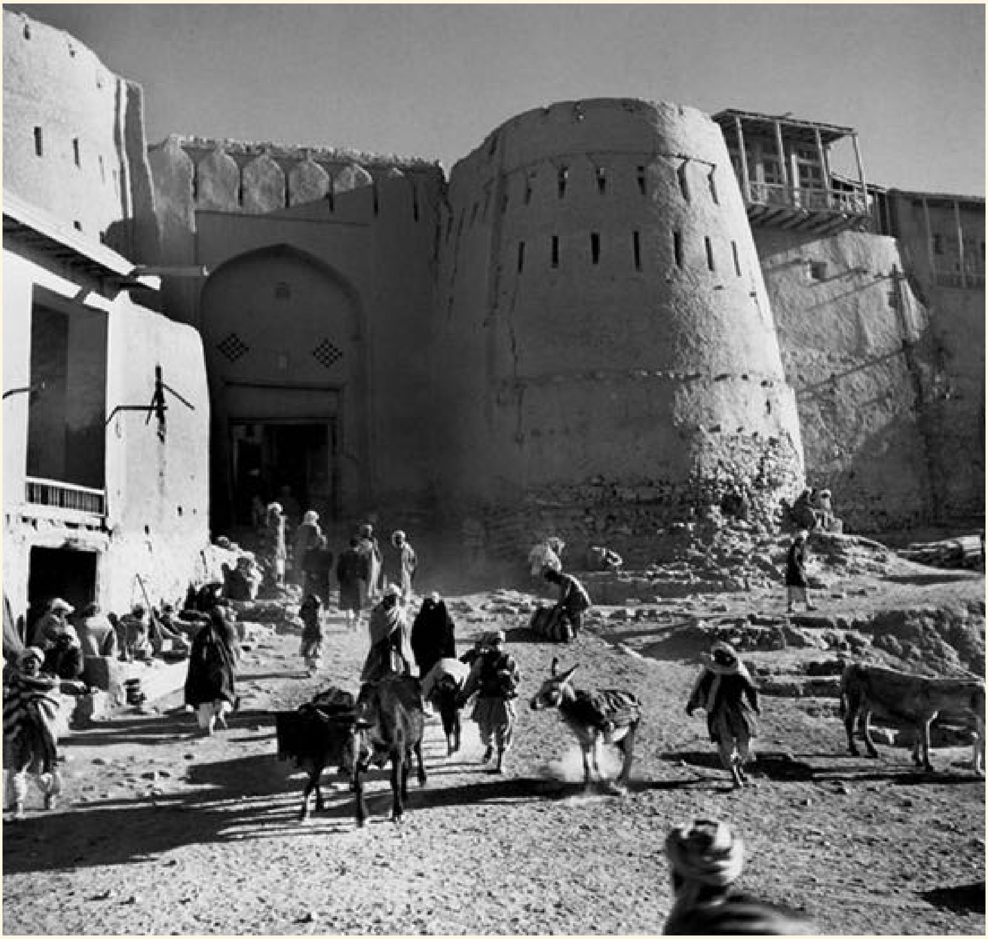

د غزني بالاحصار

سلجوقیان

سلجوقیان هم د ترکمنانو له توکم څخه شمېرل کېږي. د سلجوقي ترکمنانو نیکه **سلجوق** نومېده. ده ځلور زامن درلودل، د ده یو زوی د **اسرائیل** په نامه د **سلطان محمود غزنوي** له خوا ونیول شو. د هندوستان په کالنجر کې تر ۷ کلونو بندیتوب څخه وروسته هملته مړشو. دغه کار د غزنویانو او سلجوقیانو تر منځ د دښمنۍ لامل وګرځېد. د سلجوقیانو د لړۍ بنسټ اېښودونکی د سلجوق لمسی **طغرل بېګ** دی. ده د دندان قان په جګړه کې سلطان مسعود غزنوي ته ماتې ورکړه، رټ او مهم ولایتونه یې لکه: ماوراءالنهر، ایران او افغانستان یې ونیول. له طغرل بیګ څخه وروسته دده وراره الپ ارسلان واکمنۍ ته ورسېد. ده د ملازجرد په جګړې کې رومیانو ته ماتې ورکړه او کوچنۍ آسیا یې ونیوله. د ده زوی ملکشاه هم په ختیځ کې تر چین او په لوېدیځ کې د مدیترانې تر سمندرګي پورې وړاندې تګ وکړ.

د سلجوقیانو را پرځېدل

د سلجوقیانو پراخ هېواد هم د سلجوقي شهزادګانو ترمنځ ووېشل شو. شهزادګانو د خپلو وزیرانو په مرسته چې **اتابک** نومېدل، د حکومت چارې پرمخ بېولې.

همداکار د دې لامل وګرځېد څو دغه سلجوقي پراخ هېواد ټوټې ټوټې شي چې په پایله کې نورې لړۍ، لکه: خوارزم شاهان، قراختایان او غوریان رامنځ ته شول او د سلجوقي ستر هېواد سیمې یې ونیولې.

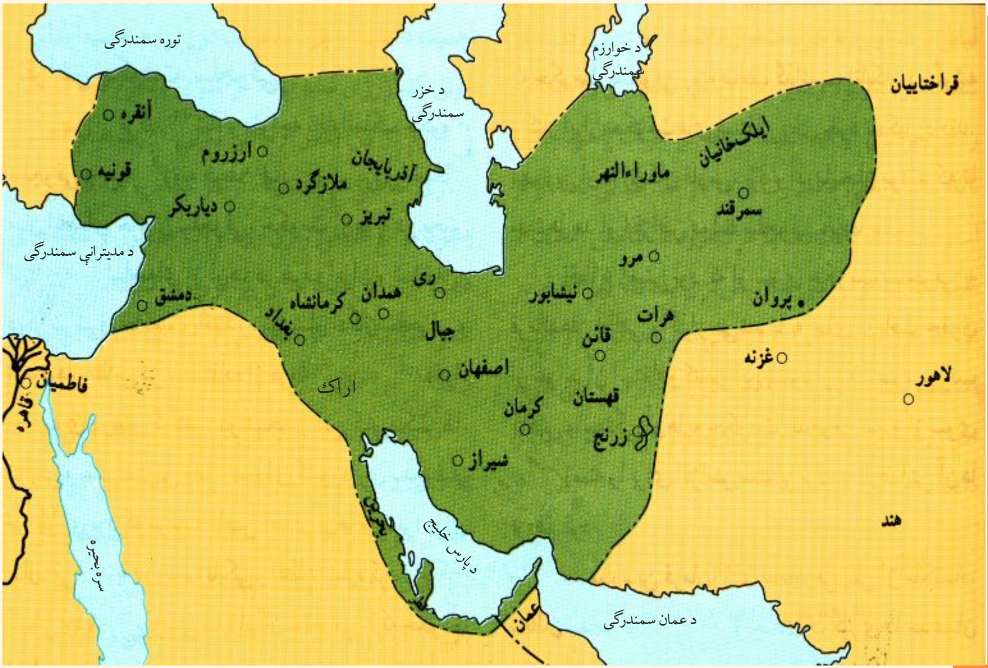

د سلجوقیانو د واکمنۍ سیمې نقشه

د سلجوقيانو ستر خدمت

يو له هغو سترو خدمتونو څخه چې سلجوقيانو زموږ د هېواد کلتور او تمدن ته وکړ، دا و چې دوی **فارسي ادب** او فرهنګ ته پاملرنه کړه. فارسي ادب او فرهنګ د سلجوقيانو له لارې **عراق، آذربايجان** او **کوچنۍ اسيا** ته ولېږدېده. هغوی د معمارۍ په برخې کې هم زموږ هېواد ته څه ناڅه خدمتونه وکړل. د سلجوقيانو په زمانې کې د جوزجان په سرپل کې د **امام خورد** زيارت جوړ شو او همدارنګه د بلخ په دولت آباد کې يو **منار** تزئين وموند. همدارنګه د بلخ په لوېديځه برخه کې د **بابا حاتم** زيارت جوړ شو.

د سلجوقي د دورې يو اثر

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د غزني د پرمختګ او دغه راز د غزنويانو په دورې کې د فارسي ژبې او کلتور د پالنې لامل وڅېړي او دوېمه ډله دې د سلجوقيانو په دورې کې د فارسي ژبې او ادب د غوړېدو لامل څرګند کړي.

پوښتنې

۱.غزنويان او سلجوقيان له کوم توکم څخه و؟

۲.ولې غزنوي حکومت په دې بريالی نه شو څو د سلجوقيانو په وړاندې مقاومت وکړي؟

۳.د غزنويانو او سلجوقيانو ترمنځ د جګړې لامل څه و؟

٤.د سلجوقيانو د دوو مهمو ټولواکانو نومونه واخلئ.

۵.لاندې تش ځايونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

د سلجوقيانو پراخه هېواد .... ترمنځ ووېشل شو او په همدې هغوی ....هغوی ....شول.

غوریان او خوارزم شاهان

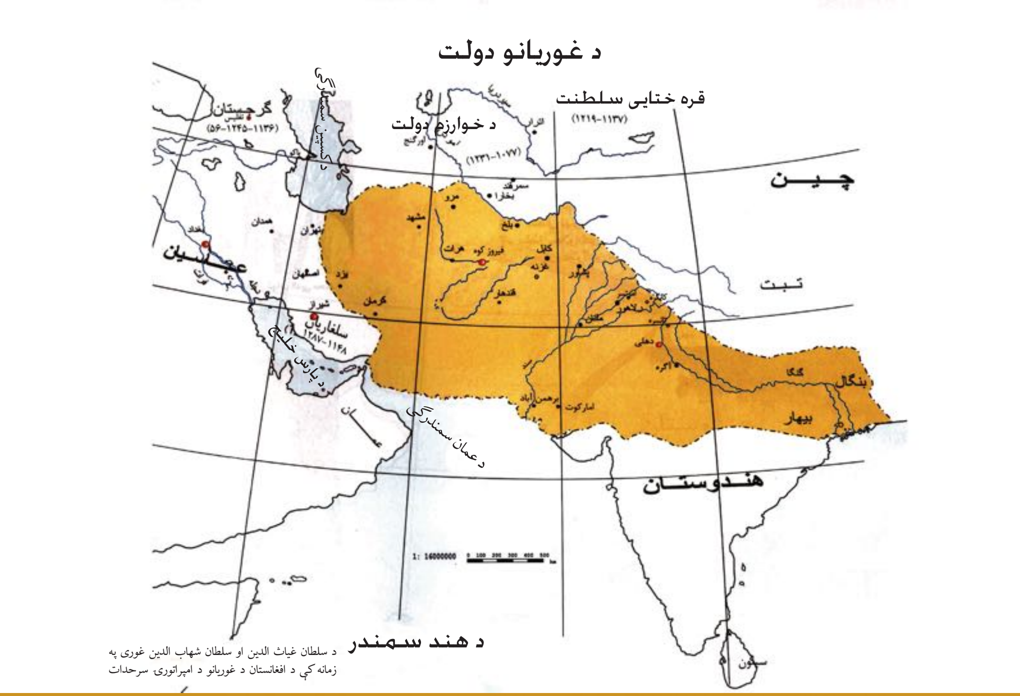

د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین غوری په زمانه کې د افغانستان د غوریانو د امپراتورۍ سرحدات

ایا پوهېږئ چې غوري کورنۍ زموږ د هېواد ډېره لرغونې او پخوانۍ کورنۍ ده او آیا خبر یاست چې خوارزم شاهان په افغانستان کې د اسلامي سیمه ییزو حکومتونو د لړۍ وروستنۍ حکومت و؟

غوریان

غوریان د غور یوه ډېره لرغونې او پخوانۍ کورنۍ ده. د دوی ستر نیکه **ملک شنسب** نومېده. ده د اسلام د څلورم خلیفه **حضرت علي** رضي الله عنه د خلافت په دوره کې اسلام ومانه او د غور د حکومت فرمان یې ور څخه ترلاسه کړ. غوریان د **نبي کریم** صلی الله علیه وسلم کورنۍ بني هاشم ته ډېر وفاداره وو، ځکه خو یې په عباسي پاڅون کې هم ښه ډېره ونډه واخیسته. **امیر پولاد او امیر کروړ** د همدې کورنۍ بچیان وو. **امیرمحمد سوري** هم د غوري کورنۍ له شاهانو څخه دی. ده هم د **سلطان محمود غزنوي** د نا آرامیو په وړاندې پوره ټینګار وکړ، خو په پای کې د هغه له خوا بندي شو. له دې څخه وروسته غوریان د غزنویانو تر سلطې لاندې ورغلل. کله چې د **سلجوقیانو** حکومت رامنځ ته شو، نو غوریانو له هغوی سره هم د واکمنۍ اړیکې درلودې. **سلطان غیاث الدین غوري** او د هغه ورور سلطان شهاب الدین غوري د غوریانو د حکومت لړۍ تر هند پورې و غزوله. **سلطان شهاب الدین غوري** په ۶۰۲ سپوږمیز/ ۱۲۰۶ ز کال کې لاهور ته نژدې په یوې سیمې کې د هندوانو په واسطه ووژل شو. له هغه څخه وروسته غوري لښکرې د ستنېدو په وخت د خپه قومونو او قبایلو له خوا لوټ شوې. **خوارزم شاهانو** د دوی له ضعف او کمزورتیا څخه ګټه واخیسته او پر افغانستان باندې واکمنان شول.

خوارزم شاهان

خوارزم شاهان په ماوراءالنهر کې د خوارزم له ښاره را پاڅېدل. ویل کېږي چې د خوارزم لومړنی امیر انوشتګین غرجه نومېده. ده د غرجستانو یا اوسني هزاره جاتوله اوسېدونکو څخه و، خو لومړنی شخص چې خوارزم شاه ونومول شو، د ده زوی قطب الدین محمد و.

د دې کورنۍ نومیالی ټولواک **علاوالدین تکش** نومېده. ده وروستنی سلجوقي ټولواک **طغرل بېګ** وواژه او د ایران زیاتې سیمې او د افغانستان ځینې سیمې یې ونیولې. د ده زوی علاؤالدین محمد تر ۶۱۲ سپوږ میز/ ۱۲۱۶ زکاله پورې **غوري** دولت له منځه یووړ. د ده هېواد په هند کې ترسند او په لوېدیځ کې تر عراق پورې پراخ و. د مغلو په را منځ ته کېدو سره علاؤالدین محمد له ډېرو سترو ستونزو سره مخامخ شو، په ۶۱۷ سپوږ میز/ ۱۲۲۱ زکال کې یې له مغولو څخه ماتې وخوړه او د ایران په لوري وتښتید او په پای کې د **مازندران** د لوی سیند یوې ټاپو وزمې کې یې ځان پټ کړ او همله مړ شو. د ده زوی جلال الدین محمد چې د مغولو په وړاندې یې د جګړې زیات ټینګار کاوه، په ۶۲۷ سپوږمیز/ ۱۳۳۰ زکال کې د کردانو له خوا ووژل شو په دې توګه خوارزمي حکومت په بشپړه توګه له منځه ولاړ.

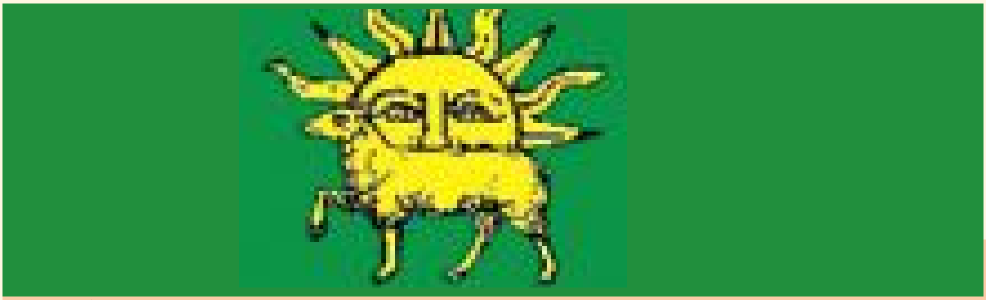

د خوارزم شاهي دولت بیرغ

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او د نقشې په واسطه دې لومړۍ ډله د غوریانو او دویمه ډله دې د خوارزم شاهانو د راپاڅېدلو ځایونه وښیي.

پوښتنې

۱.د غوریانو د اسلام راوړنې مخینه (سابقه) څه وخت ته رسېږي؟
۲.د غوریانو د مهمو پاچاهانو او ټولواکانو نومونه واخلئ.
۳.خوارزم شاهان د کومو کسانو له خوا نسکور شول؟
د تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.
٤.سلطان محمود غزنوي په .... یرغل وکړ او .... د هغه په لاس بندي شو.

اتم لوست

مغولان، تېموریان او د کرت اولاده

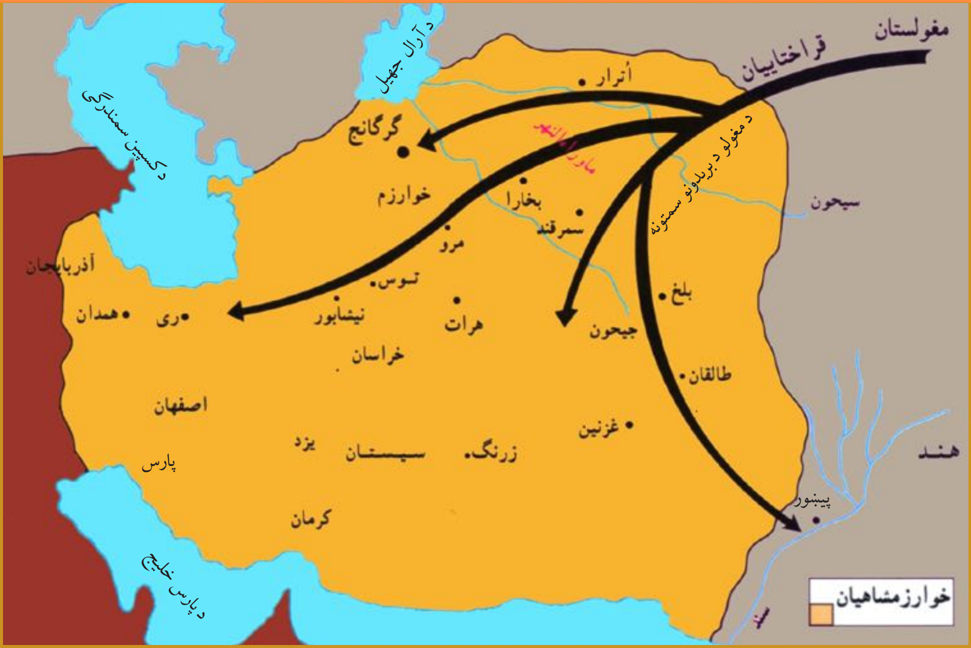

آیا پوهېږئ چې مغولانو زموږ هېواد په خاورو او وینو لیت پیت کړ؟ آیا پوهېږئ چې د کرت اولادې د مغولانو په زمانې کې حکومت جوړ کړ؟ او آیا پوهېږئ چې تېموریانو هم زموږ د هېواد په ځینو برخو حکومت کړی دی؟

مُغول

مُغول له مهمو آسیایي قومونو څخه دي. د دوی سیمه **مغولستان** د ترکستان او چین ترمنځ پرته ده. د دې خلکو د ژوند بڼه قبایلي وه او تل له یوه ځایه بل ځای ته کډه کېدل.

مغولي قبایلو په ٦٠٢ سپوږمیز/ ١٢٠٦ ز کال د یوې لویې جرګې په ترڅ کې **تموچین** د خپل لاربسود په توګه وټاکه او هغه ته یې د **چنګېزخان** لقب ورکړ. ده مغولي قومونه او قبیلې لانورې هم سره یو کړې او د خپلو خلکو د لاښه نظم او ثبات لپاره یې د "**یاسا**" تر سرلیک لاندې د مقرراتو یوه ټولګه جوړه کړه.

د مُغولو یرغل

چنګیزخان په لومړي سرکې د ماوراءالنهر په ښارونو بریدونه وکړل او په ٦١٦ سپوږمیز/ ١٢٢٠ز کال کې یې د **اترار** ښار ونیو، په دې ښار کې تر دې مخکې یو مغولي سوداګریز کاروان د دغه ښار د حاکم له خوا لوټ شوی و.

د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروه ښارونه هم د مغولو لاس ته ورغلل او د دغو ځایونو په زرگونو خلك ووژل شول. **چنگیز خان** د دغو ځایونو تر نیولو وروسته، زموږ پر هېواد باندې یرغل وکړ چې له امله یې د هرات، بامیان، غزني او کابل ښارونه وران شول او خلك یې ووژل شول.

له دې وروسته، زموږ په هېواد کې یوه ډېره تیاره تاریخي دوره پیل شوه. چنگیز په ٦٢٢ سپوږمیز ١٢٢٥ ز کال **مغولستان** ته ستون او هم هلته مړشو.

په ٦٥١ سپوږمیز/ ١٢٥٣ ز کال یو ځل بیا **هلاکو خان** د اسلامي نړۍ پر ضد لښکر راووېست او په ٦٥٦ سپوږمیز/ ١٢٥٨ ز کال کې یې د بغداد ښار ونیوه او عباسي خلیفه یې وواژه.

د کرت کورنۍ

ځینې تاریخ پوهان د کرت کورنۍ د غوري د سلسلې او شمېر یې د سلجوقي ترکمنانو له کورنۍ څخه گڼي. په هرات کې د دې کورنۍ لومړنی بنسټ اېښودونکی ملك شمس الدین کرت دی. ده له مغولو سره د روغې جوړې سیاست ته مخه کړه او مغولو ته د ربښتیني خدمت په بدل کې چې **ملك شمس الدین** هغوی ته وکړ، زموږ د هېواد په مهمو ښارونو باندې د حکومت کولو فرمان یې له مغولو څخه ترلاسه کړ. ده په هرات، کندهار، کابل، بُست، هزاره جات، سند او هند باندې حکومت کاوه. د ده ځایناستو هم له مغولو سره د همکارۍ کولو سیاست ته ادامه ورکړه. په پای کې د کرت کورنۍ د **تیمور** له خوا له منځه ولاړه.

د ال کرت دولت

تیمور

تیمور هم د چنګېز کورنۍ پورې تړاو لري. دی د سمرقند د سوېل په (شهر سبز) یا شنه ښار کې وزېږېد. **تیمور** په لومړي سرکې منځنۍ آسیا ځان ته تابع کړه او د سمرقند ښار یې خپله پلازمېنه وټاکله. په دې وخت کې زموږ په هېواد کې پیاوړې حکومت شتون نه درلود، ځکه خو تیمور په اسانۍ سره وکولی شو چې هغه تر خپلې ولکې لاندې راولي. ده همدارنګه، ایران، د هند ځینې برخې، روسیه او د عثماني دولت ځمکې ونیولې، خو چې کله یې د چین د نیولو تکل وکړ، مړ شو.

د هرات تیموریان

کله چې په ۸۰۷ سپوږمیز/ **۱٤۰٤** زکال کې تیمور مړشو، نو ورسره سم د ده پراخه امپراتوري هم توټې توټې شوه. د ده زامن او لمسیان په خپلو منځو کې په شخړو لګیا شول. د تیمور کوچني زوی **شاهرخ مرزا** د خراسان حکومت تر لاسه کړ. ده د خپل حکومت پلازمېنه د هرات ښار وټاکه او **٤٣** کاله یې حکومت وکړ. د تیمور په لمسیانو کې **سلطان حسین بایقرا** یو ډېر مهم شخصیت و. ده درې دیرش کاله حکومت وکړ د هغه د حکومت په زمانه کې هرات د خپلې ودې، پرمختیا او غوړېداو په ډېرې لوړې پوړۍ کې ځای درلود. په هرات کې ډېر پوهان، متفکرین او صنعت کاران او د هنر خاوندان سره را ټول شول او ډېر ادبي او هنري آثار یې رامنځ ته کړل.

په همدې وخت کې پېژندل شوي انځورګران، لکه: **کمال الدين بهزاد، قاسم علي** او د تصوف له مشرانو څخه **سيد قاسم انوار، عبدالرحمان جامي، علي شېرنوايي** او يو شمېر نورو خپل آثار ټولنې ته وړاندې کړل.

د هرات جامع جومات

په ټولګي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. د الف ډله دې له جغرافيايي نقشې څخه په ګټې اخيستنې سره د مغولستان هېواد معلوم او د ب ډله دې زموږ د هېواد هغه ولايتونه چې د چنګيز د يرغل پرمهال د مغولو تر ولکې لاندې راغللي وو، په ګوته کړي.

پوښتنې

۱. د مغولو د ژوند بڼه څرنګه وه؟

۲.د چنګيز د مقررې ټولګه څه نومېده او ولې يې جوړه کړې وه؟

۳.د ال کرت سياست د مغولو په وړاندې څرنګه و؟ روښانه يې کړئ.

۴.د هرات د تيموريانو د دورې د پوهې او کلتور ډګر د درېو تنو د نامتو لويانو نومونه واخلئ.

۵. عباسي خليفه د کوم شخص په واسطه ووژل شو؟

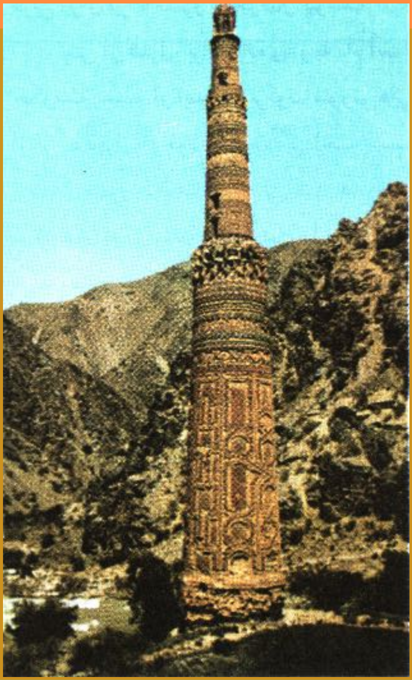

دریم څپرکی

دکندهار له پاخون څخه مخکې د افغانستان او ګاونډیو هېوادونو اړیکې

لاندې درسونه لري:

۱. د ماوراءالنهر شیبانیان او استراخانیان،

۲. د هند بابریان،

۳. د ایران صفویان.

د څپرکي موخې

د ګاونډيو هېوادونو د واکمنو لړيو سره د زده کوونکو آشنا کول، لکه:

د ماوراءالنهر شيبانيان او استراخانيان،

د هند بابريان،

د ايران صفويان،

له- افغانانو سره د نومړو لړيو د اړيکو له څرنګوالي سره د زده کوونکو اشنا کول.

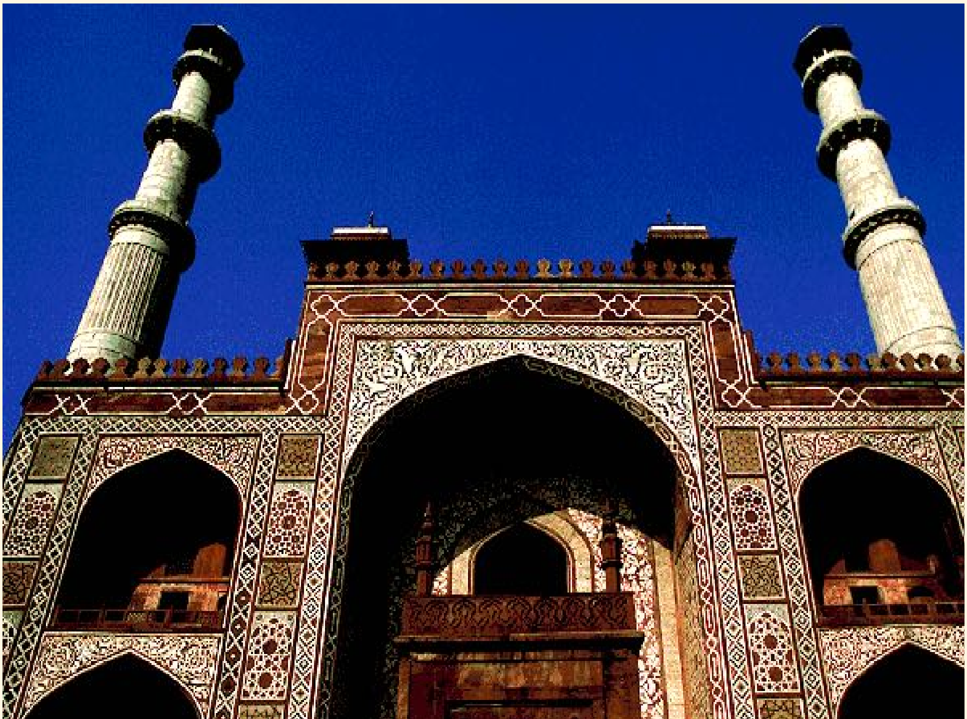

په هند کې د اسلامي معمارۍ يوه بېلګه

د ماوراءالنهر شیبانیان او استراخانیان

ایا پوهېږئ چې ازبک شیبانیانو او استراخانیانو ولې د افغانستان شمالي سیمې ترخپل یرغل او ولکې لاندې راوستې وې؟

په دې لوست کې به له لاندې موضوعاتو سره آشنا شئ.

شیبانیان

د **شیبانیانو** د حکومت بنسټ اېښودونکی **محمدخان شیباني** دی. هغه ادعا کوله چې د چنګېز د زوی **جوجي** له اولادې څخه دی. شیبانیانو په لسمې هجري پېړۍ کې **ماوراالنهر** ته کډه وکړه او په ۹۰۶ سپوږمیز/ ۱۵۰۱ زکال کې یې د یوه سیمه ییز حکومت بنسټ کېښود. ده همدا چې په منځنۍ آسیا کې خپلې د واکمنۍ ستنې ټینګې کړې، نو په ۹۱۲ سپوږمیز/ ۱۵۰۶ میلادي کال کې د آمو له سیند څخه را پورې ووت او زموږ د هېواد شمالي او لوېدیځې سیمې یې له بلخ څخه بیا تر هرات پورې ونیولې.

د سیستان او کندهار واکمنانو د خپلې تسلیمۍ خبر ور واستاوه، خو د **ګرمسیر** او **زمین داور** خلک تر اخره تسلیم نشول او خپل مقاومت ته یې دوام ورکړ.

محمدخان شیباني په ۹۱۶ سپوږمیز/ ۱۵۱۰ زکال کې له شاه اسماعیل صفوي سره په جګړه کې ووژل شو. له ده وروسته ازبکان بې سیکه شول او بېرته یې ماورالنهر ته شاته تګ وکړ، خو پر افغانستان یې له یرغلونو څخه لاس وانه خیست. د شیبانیانو حکومت تر ۱۰۰۷ سپوږمیز/ ۱۵۹۹ زکاله پورې وغځید. پلازمېنه یې ډېر وختونه **سمرقند** او کله هم **بخارا** وو.

استراخانیان

استراخانیان د ازبکانو له توکم څخه شمېرل کېږي. دوی هم هڅه وکړه چې په افغانستان کې خپل نفوذ او واک ته پراختیا ورکړي. استراخانیانو په ځانګړي توګه د افغانستان د **تخار** ولایت تر خپلې اداري او کنټرول لاندې راوستی و او له هغه ځایه یې د هرات او بلخ په لوري یرغلونه کول. د دوی د دغو ناآرامیو او یرغلونو له امله زموږ ډېر شمېر خلکو خپل ځانونه له لاسه ورکړل.

ازبک استراخاني حکومت له ۱۰۰۷ نه تر ۱۱۶۷ سپوږمیز/ ۱۵۹۹ تر ۱۷۵۴ ز کاله پورې دوام وکړ. د دوی ځینو ټولواکانو د **بلخ** ښار خپله پلازمېنه ټاکلې وه. په تېره د **محمد خان** او **سبحان قُلي خان** په دورو کې کلتوري وضعې ته ښه پاملرنه شوې وه او دغه ښار ته لیکوالو او شاعرانو مخه کړې وه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکی دې د نقشې پرمخ د سمرقند او بخارا ښارونه وښیي او د افغانستان پر شمال باندې دې د شیبانیانو او استراخانیانو د احتمالي یرغل تګ لوری وښیي.

پوښتنې

۱. ازبکو شیبانیانو چېرته ژوند کاوه. او څرنګه یې ماورالنهر او افغانستان ته لاره ومونده؟

۲. محمدخان په اصل کې د کوم شخص له اولادې څخه شمېرل کېږي؟

۳. تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ:

د .... او .... دوې سیمې ازبکانو ته تسلیمې نه شوې او تر پایه یې ټینګار وکړ.

د بلخ کلتوري حالت د .... او .... د واکمنۍ په دورو کې ښه شو او ډېرو شاعرانو او لیکوالانو دغه ښار ته مخه کړه.

استراخانیانو معمولاً له د .... ولایت څخه د هرات او بلخ په لور یرغلونه کول.

د هند بابریان

تاج محل

آیا خبر یاست چې بابریانو په هند کې څه ډول موقعیت درلود؟ له افغانانو سره د بابریانو د اړیکو په اړوند څه معلومات لرئ؟

بابریان

د **بابریانو** د لړۍ بنسټ اېښودونکی **ظهیرالدین محمد بابر** دی. د ده نسب **تیمور گورکان** ته رسېږي. ظهیرالدین محمد بابر هم د مغولانو له ډلې څخه شمېرل کېده. له همدې کبله د هغوی لړۍ په هند کې په بابریانو، گورکانیانو او مغولو مشهوره شوې ده.

ظهیرالدین محمد بابر په ۸۸۸ سپوږمیز/ ۱۴۸۳ زکال د **ازبکستان په اندیجان** کې زېږېدلی دی. په ۱۲ کلنۍ کې د فرغانې سیمې د امیر په توگه وگمارل شو. ده په ۹۰۶ سپوږمیز/ ۱۵۰۱ زکال کې د **سمرقند** ښار ونیوه. خو شیباني ازبکانو دی له منځنۍ آسیا څخه تېښتې ته اړ کړ، ځکه خو **بابر** کابل ته مخه کړه او دغه ښار یې په ۹۱۰ سپوږمیز/ ۱۵۰۴زکال خپله پلازمېنه وټاکه او څو کاله وروسته یې کندهار هم ونیوه. بابرشاه په ۹۳۲ سپوږمیز/ ۱۵۲۶ زکال د **هندوستان** په لور لښکرې وخوځولې. ده په هندوستان کې **افغاني لودي** دولت له منځه یو وړ او خپل سلطنت یې اعلان کړ.

بابر پر کابل مین و او دلته یې ځینې ماڼۍ و دانې کړې. ده له مړینې څخه د مخه وصیت کړی و. چې دی دې د کابل په یوه بڼ کې خاورو ته وسپارل شي. هغه همدا اوس د کابل د بابر په بڼ کې ښخ دی.

د بابر زامن

له بابر څخه وروسته د ده زوی **همايون** پاچا شو، خو د ده ورور **کامران ميرزا** او دغه راز **سوري شېرشاه** يې پر وړاندې راپورته شول. څکه نو همايون له هند څخه وتښتېد او ايراني صفويانو ته يې پناه يو وړه. ده يو ځل بيا د صفويانو په مرسته د افغانستان ځينې سيمې، پنجاب او د هند ډهلی ونيوه.

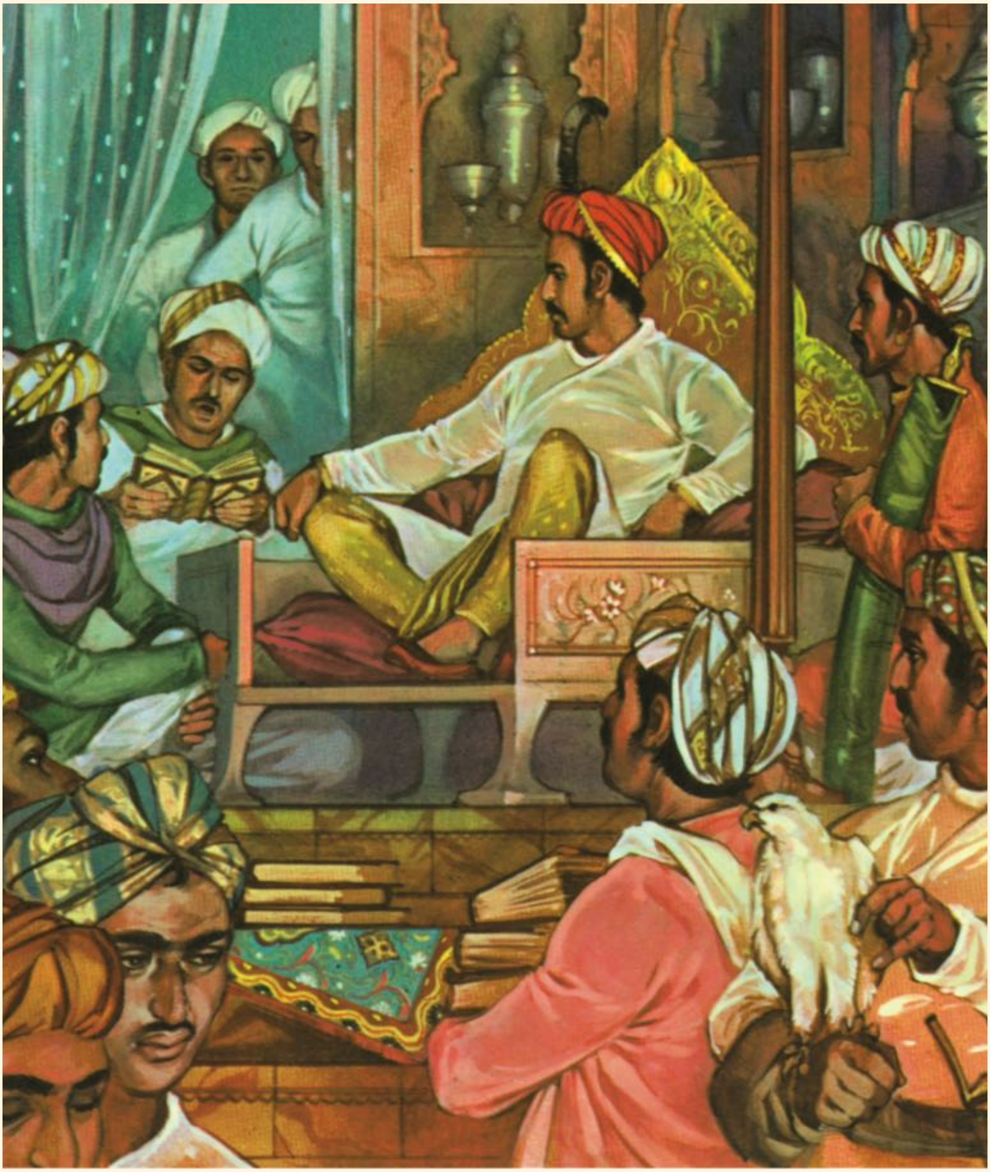

جلال الدين محمد اکبر

د همایون زوی **جلال الدین اکبر** نومېده او د هغه د حکومت په دوران کې د هند بابریانو ډېر پرمختګ او وده وکړه. په دې وخت کې په پیر روښان باندې معروف، د بایزید انصاري تر مشرۍ لاندې د افغانانو او ګورګاني دولت ترمنځ یو لړ زورورې شخړې رامنځ ته شوې د دغو نښتو په ترڅ کې بایزید انصاري ووژل شو، خو د روښانیانو خوځښت د نورو ۶۵ کالو لپاره د پښتونخوا په ځمکو کې دوام وکړ.

له جلال الدین اکبر څخه وروسته د ده زوی **جهانګیر** د هندوستان- پاچا شو. ده د خپل حکومت په وروستنیو کلونو کې په **کابل** کې ژوند کاوه، خو د هغه زوی **شاه جهان** په ۱۰۶۷ سپوږمیز/ ۱۶۵۷ ز کال کې د کندهار او بلخ په لوري لښکرې و خوزولې او غوښتل یې چې دغه دوه ښارونه فتح کړي، خو ناکام شو.

اورنګ زیب هم چې له شاه جهان څخه وروسته د بابریانو د کورنۍ پاچا شو. د افغانانو له نهضت او پاڅون سره مخامخ شو. د دغه پاڅون او نهضت مشري د خوشحال خان ختک په غاړه وه.

دی د پښتو ژبې د نظم او نثر د ډګر ډېر پیاوړی او نامتو شاعر او لیکوال دی. خوشحال خان څلور نیم کاله د اورنګ زیب په زندان کې تېر کړل.

د هند بابریانو د حکومت کمزورتیا د **اورنګ زیب** له زمانې څخه پیل شوه. په ۱۱۲۴ سپوږمیز/ ۱۷۱۲ ز کال کې د دې کورنۍ د حکومتونو لړۍ ختمه شوه. له دې وروسته سیمه ییز حکومتونه د **ګورګانیانو** په نامه په هند کې پاتې شول. که څه هم نوموړي حکومتونه د **نادر شاه افشار** او **ابدالي احمدشاه بابا** له خوا کمزوري شول، خو په پای کې د ګورګانیانو پاتې شوني په **۱۸۳۹** ز کال د بریتانیا د ختیځ هند د کمپنۍ تر ملاتړ لاندې راغلل. د نوموړې کمپنۍ نفوذ د جهانګیر پاچا له زمانې څخه په هند کې پیل شوی و.

خوشحال خان ختک

بایزید انصاري (پیر روښان)

د کلتور او تمدن ځرنګوالی

د **بابریانو** په زماني کې د هندوستان کلتور او تمدن وغوړېد. فارسي دري د حکومت رسمي ژبه شوه. پرتمين بڼونه، ودانۍ، او ماڼۍ ګانې، لکه **تاج محل** او داسې نور ځايونه آثار رامنځ ته کړای شول، خو **ګورګانيانو** افغانستان ته ډېره پاملرنه نه درلوده، ځکه نو څه د يادونې وړ ارزښتناک او له برمه ډک آثار يې جوړ نه کړل، خو سره له دې ځينې آثار په دې وخت کې منځ ته راغلل. د بېلګې په ډول: د کندهار په سرپوزې کې د چهل زينې طاق (پيش طاق) چې د بابرشاه په امر جوړ شو، دغه راز په کندهار، د کابل استالف، شمالي او ختيځو برخو کې ځينې بڼونه لکه: د عالم ګنج بڼ، د شهرارا بڼ، دلکشا بڼ، د بابر بڼ، د بګرامي بڼ او د کوکب بڼ جوړ شول.

په کابل ښار کې د بابرشاه مقبره

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې له نقشي څخه په ګټې اخېستنې سره هغه سيمې وښيي چې هلته د هند د ګورګانيانو آثار پاتې دي.

پوښتنې

۱. ټولواک بابر چېرته وزېږېد او چېرته خاوروته وسپارل شو؟

۲. خوشحال خان خټک په هند کې له کوم مغولي ټولواک سره شخړه درلوده؟

۳. لاندې تش ځايونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ:

بابر شاه په افغانستان کې د .... په ښار مين و.

بايزيد انصاري (پيرروښان) د افغانانو د .... لاړښود وواو د .... په ضد يې پاڅون وکړ؟

۴. ټولواک همايون د لاندې يا دو شوو کومو کسانو له خوا ماتې وخوړه او ايران ته يې وتښتيد.

الف: بايزيد انصاري. ب: جلال الدين اکبر

ج: کامران ميرزا او خوشحال خان خټک د: شيرشاه سوري

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د مشرانو په مرسته په هند کې د بابريانو د آثارو فهرست جوړ او په راتلونکی درسي ساعت کې دې نورو ته ووايي.

د ایران صفویان

آیا پوهیږئ چې د ایران صفویان، د ازبکو شیبانیانو او د هند د بابریانو پیاوړي رقیبان وو؟

صفویان په اصل کې **شیخ صفي الدین اردبیلي** ته منسوب دي چې د تصوف له مشایخو او پیرانو څخه و. ده په اتمې پېړۍ کې ژوند کاوه. ګورګاني تیمور هم د ده له مریدانو څخه شمېرل کېده.

د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ په **ایران** کې **شاه اسماعیل صفوي** کېښود. دی د شیخ صفي الدین اردبیلي له اولادې څخه و. اسماعیل چې کله د خپل حکومت ستنې ټینګې کړې، نو ورسره سم د ازبک **محمد خان شیباني** جګړې ته یې ور ودانګل. شیبانیانو دا مهال د منځنۍ اسیا ډېرې برخې او زموږ د هېواد شمالي او لوېدیځې سیمې تر خپلې ولکې لاندې لرلې.

شاه اسماعیل صفوي په ۹۱۶ سپوږمیز/ **۱۵۱۰** ز کال کې له خپل لښکر سره چې **قزلباش** نومېده، د ازبکانو لښکروته ماتې ورکړه او **محمد خان شیباني** یې وواژه. په دې ډول زموږ د هېواد شمالي او لوېدیځې سیمې له **هرات** څخه بیا تر بدخشان پورې د صفویانو تر ولکې لاندې راغلې خو تر پایه د صفویانو په واک کې پاتې نه شوې، ځکه د دغو ځایونو د خلکو د پاڅونونو له امله صفویان شاتګ ته اړ شول. شاه اسماعیل په **۹۳۰** سپوږمیز/ ۱۵۲۴ ز کال کې مړشو. له ده څخه وروسته زوی یې **تهماسب** د ایران ټولواک شو. د ده په دورې کې **همایون ګورګاني** د ایران دربار ته پناه یوړه.

تهماسب د ده په ملاتړ د قزلباشانو یو لښکر ولېږه او دوی تر کابله د همایون لپاره سیمې ونیولې.

له دې څخه وروسته صفوي لښکر په کندهار کې ځای په ځای شو. د **ایراني صفویانو** او د **هند د**

بابریانو ترمنځ د کندهار اداره یوه د اختلاف او شخړې مسئله وه، ځکه دواړو لوریو هغې ته د طمعې سترګې نیولې وې.

د صفوي لړۍ پیاوړی ټولواک **شاه عباس** صفوي و. دی په هرات کې وزیږېد او هم هلته ستر شو. سیاست او اداره یې په هرات کې زده کړه. د شاه عباس تر مړینې وروسته په ۱۰۳۸ سپوږمیز/ ۱۶۲۹ زکال کې د صفوي لړۍ راپرځېدا پیل شوه او د شاه سلطان حسین په مهال کې دغه راپرځېدنه خپلې وروستی پولې ته ورسېده. د هغه په زمانه کې بېلا بېل پاښتونه رامنځ ته شول. په پای کې له دغو پاڅونونو څخه په یوه پاڅون کې چې په کندهار کې د افغانانو له خوا وشو، صفوي حکومت په ۱۱۳۵ سپوږمیز/ ۱۷۲۲ زکال کې را وپرځېد.

د شیخ لطف الله جومات په اصفهان کې

په ټولګی کې فعالیت

زده کوونکی دې د نقشې پرمخ کندهار پیدا کړي او د دوو ایراني صفوي او د ګورګاني هند د هېوادونو ترمنځ دې د هغه د موقعیت او ارزښت په اړه خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱.د هغو دوو اسلامي لړیو چې له صفوي حکومت سره په یوه مهال کې یې زموږ د هېواد په ګاونډ کې شتون درلود، نوم واخلئ؟

۲.محمد خان شیباني ازبک د چا په مټ ووژل شو؟

۳. صفوي ځواکمن ټولواک څه نوم درلود او چېرته زیږېدلی و؟

۴.لاندې تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ:

د کندهار برخلیک د دوو هېوادونو................... او .... د شخړې او اختلاف لامل و ځکه هغو دواړو هېوادونو غوښتل کندهار په خپل واک کې ولري.

د صفوي .... د پاچاهی په زماني کې ګورګاني همایون د هند پاچا ایران ته تېښته وکړه.

د میرویس نیکه زیارت ځای

څلورم څپرکی

د کندهار غورځنګ (پاڅون)

په لاندې دوو لوستونو شامل دی:
د کندهار د هوتکیانو پاڅون د حاجي میرویس خان نیکه تر مشرۍ لاندې؛
د حاجي میرویس خان هوتک ځایناستي.

د ځېرکي موخې

۱.په کندهار کې د افغانانو د خپلواکۍ غوښتنې له موخو سره آشنا کېدل،
۲.د حاجي میرویس خان نیکه د خپلواکۍ غوښتنې د خوځښت د رامنځ ته کېدو له زمینو سره د زده کوونکو آشنا کېدل،
۳.د میرویس خان له ځایناستو او هوتکیانو د دورې له پای ته رسېدو سره د زده کوونکو آشنا کول.

د کندهار په ارغنداب کې د بابا حسن ابدال (بابای ولي) میله ځای

د کندهار پاڅون

حاجی میرویس خان نیکه

ایا پوهیږئ کله چې په کندهار کې پاڅون او خوځښت رامنځته کېده. زموږ هېواد د ګاونډیو هېوادونو په منځ کې وېشل شوی و؟ آیا خبر یاست چې د کندهار خلکو د حاجي میرویس خان هوتک تر مشرۍ لاندې خپله خاوره د صفویانو له ولکې څخه خلاصه کړه؟

د هوتکیانو پاڅون

په **کندهار** کې د خلکو د پاڅون پر مهال زموږ هېواد د **ګورګاني هند**، **ایراني صفویانو** او **ماوراءالنهري ازبکانو** ترمنځ وېشل شوی و. همدارنګه د هېواد په ځینو سیمو کې سیمه ییزو واکمنانو د خپل حکومت تږغ غوړولی و. دغه حالت خلک ډېر په تنګ کړي وو او غوښتل یې چې د خپلو ځانونو د خلاصون لپاره یو خوځښت او پاڅون وکړي. په تېره د **کندهار خلک** چې ښار یې په دغو کلونو کې د صفویانو تر اداري لاندې و. دوی له بل هرچا څخه ډېر د پاڅون او خلاصون لپاره تیار شوي وو، ځکه په کندهار کې د صفویانو واکمن **ګرګین** د کندهار پر خلکو ډول ډول ظلمونه کول. د کندهار خلکو د خپل رئیس **حاجي میرویس خان هوتك** تر مشرۍ لاندې چې یو زړور، باتدبیره او هېوادپال مشر و، په آزادي بښوونکو اقداماتو لاس پورې کړ. په تېره بیا کله چې په کندهار کې د صفوي واکمن ګرګین خان له خوا تر نظر او ساتنې لاندې اصفهان ته ولېږل شو، هغه یې وکړه، ترڅو د افغانانو د خلاصون زمینه برابره کړي، خو هلته یې ونه کړای شو چې خپلې موخې ته ورسېږي، له اصفهان څخه مکې ته ولاړ او هلته یې د ګرګین خان پر خلاف د پاڅون لپاره د علماوو فتوا تر لاسه کړه.

ده کندهار ته له ستنېدو څخه وروسته، د ګرګین خان له حکومت څخه د خلاصون نقشه عملي کړه او

د قومونو او قبایلو په همکارۍ سره یې، ګرګین او د هغه سرتېري ووژل او په ۱۱۲۰ سپوږمیز/ ۱۷۰۸ ز کال کې یې د کندهار خپلواکي اعلان کړه. له دې وروسته په کندهار کې خپلواک **هوتکي حکومت** جوړ شو. حاجي میرویس خان تر اتو کالو پورې د کندهار مشرتوب په غاړه درلود. د کندهار خلکو د ده تر مشرۍ لاندې، د کندهار د بیا نیونې لپاره د اصفهان دربار ټولې هلې ځلې ناکامې کړې.

میرویس خان نیکه د خبرو کولو په حال کې

په ټولګي کې فعالیت

د ټولګي زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د کندهار د پاڅون په اړه خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱- ګرګین څوک و او څه دنده یې لرله؟

۲- حاجي میرویس خان د څوکلونو لپاره د افغانستان مشري وکړه؟

۳- د افغانستان ډېره برخه د کندهار له پاڅون څخه د مخه په کومو هېوادونو وېشل شوې وه؟ نمونه یې واخلئ.

۴- د افغاني هوتکیانو خپلواک دولت د کوم یوه تن له خوا رامنځ ته شو، مشخص یې کړئ؟

الف- ګرګین ب- عبدالعزیز خان ج- حاجي میرویس خان د- محمود

د میرویس خان ځای ناستي

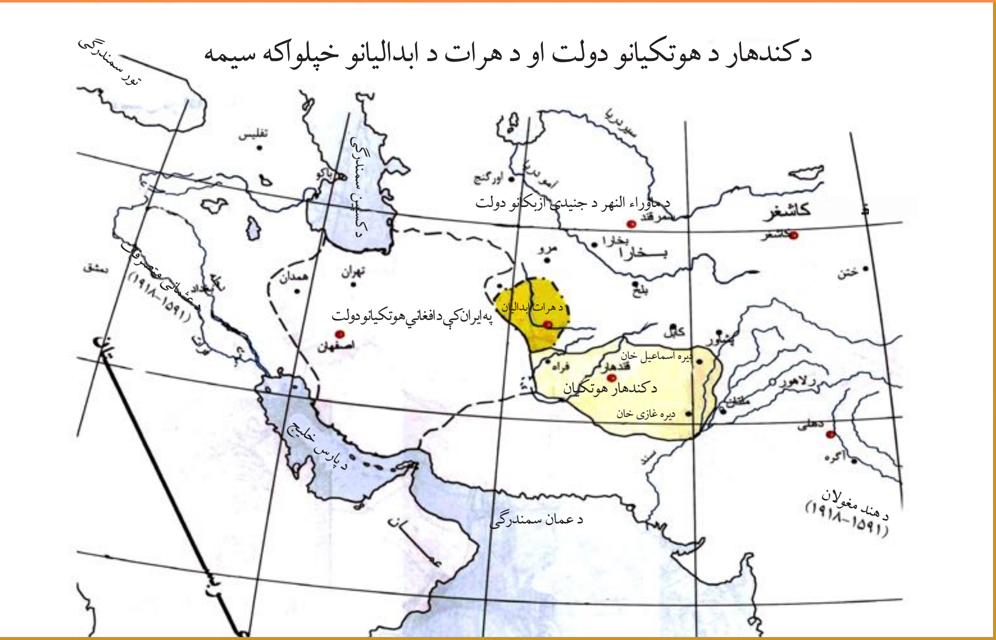

د کندهار د هوتکیانو دولت او د هرات د ابدالیانو خپلواکه سیمه

آیا پوهیږئ چې د محمود هوتکي تر مشرۍ لاندې افغانانو اصفهان ونیو او صفوي حکومت ته یې د پای ټکی کېښود؟ آیا پوهیږئ چې شاه حسین هوتکي زموږ د هیواد په فرهنګ او ادب باندې له مینو ډېرولاکانو څخه و؟

میر عبدالعزیز

د حاجي میرویس خان له مړینې څخه وروسته. د هغه ورور **میر عبدالعزیز** د کندهار د ریاست چارې په لاس کې واخیستې. هغه چې د نرم مزاج خاوند و، غوښتل یې چې د ایران له صفوي دولت سره د سولې او پخلاینې لاره ونیسي، خو دغه سیاست د کندهار د مشرانو د منلو وړ ونه ګرځېد، ځکه خو یې میر عبدالعزیز له کاره لرې کړ او د هغه په ځای یې **محمود** د حاجي میرویس خان زوی چې با جرئته او زړور ځوان و، غوره کړ. د میر عبدالعزیز د حکومت دوره دوه کاله وه.

د کندهار د ښار سرپټی بازار

شاه محمود هوتکي

کله چې په کندهار کې د هوتکیانو له خوا د حکومت د چارو واګې پرمخ وړل کېدې، نو ورسره جوخت ابدالیانو په هرات کې یو خپلواک حکومت رامنځ ته کړی و او تر فراه پورې سیمې یې تر خپلې ولکې لاندې درلودې. که څه هم چې د دغو دوو دولتونو ترمنځ د فراه په سیمه کې په ۱۱۳۲ ز سپوږمیز/ ۱۷۲۰ ز کـال کې یوه جګړه وشوه، خو د شاه محمود اصلي موخه د ایران نیول و، ځکه نو پرته له دې څخه چې ځان لا ډېر په هرات کې مصروف کړي، د ایران د نیولو نقشه یې تر لاس لاندې ونیوله.

په ایران باندې برید

شاه محمود هوتک

شاه محمود هوتکي چې د ایران کورنی اوضاع یې له نژدې څارله، په ۱۱۳۳ سپوږمیز/ ۱۷۲۱ ز کال یې د ایران پر کرمان سیمې برید وکړ، خو د هغه ځای له حاکم سره یې تر سولې وروسته خپلې لښکرې د کندهار په لور و خوځولې. شاه محمود په ۱۱۳۵ سپوږمیز/ ۱۷۲۳ ز کال کې یو ځل بیا خپلې لښکرې د ایران په لور رواني کړې. دا ځلې افغانان په دې بریالي شول چې د ایران پلازمېنه له یوې اوږدې محاصرې وروسته تر خپلې ولکې لاندې راولي. صفوي شاه حسین دې ته اړ شو چې خپل سلطاني تاج د محمود هوتکي پر سر کېږدي.

په ایران کې د هوتکي دولت جوړول

د **شاه محمود** په سر له تاج ایښودنې سره سم په ایران کې رسماً د **هوتکیانو** حکومت پیل کیږي. ده دوه نیم کاله په اصفهان کې د حکومت د چارواکې په خپل لاس کې لرلې، خو د دماغي ناروغۍ له امله له کاره گوښه شو او کمه موده وروسته په حق ورسېد. د هغه پر ځای د هغه د تره زوی **شاه اشرف هوتکي** د اصفهان د حکومت چارې په خپل لاس کې واخیستې. ده د خپل حکومت په اوږدو کې د ایران خاوره د گاونډیو هېوادونو له یرغلونو څخه وساتله. شاه اشرف د **عثماني ترکیې** او **روسیې** نقشې بې اغېزې کړې. دغو دواړو هېوادونو غوښتل چې د ایران د خاورې په دننه کې پرمختګ وکړي او یو شمېر سیمې ونیسي، خو د شاه اشرف په تدبیر ټولې نقشې یې شنډې شوې.

شاه اشرف هوتک

د هوتکي دولت پای

په ایران کې د **نادرشاه افشار** په را څرګندېدو سره د افغانانو د حکومت کولو چارې له څېنوستونزو سره مخامخې شوې.

له بله پلوه د افغانانو په منځ کې د اختلاف موضوع لا نوره هم پیچلې شوه، ځکه شاه اشرف او نورو افغانانو دا ښه وبلله چې له ایران څخه شاه ته تګ وکړي. د همدې شاته تګ په ترڅ کې شاه اشرف د **شورابک** په اړونده سیمه کې ووژل شو. له دې وروسته تر ۱۱۵۱ سپوږمیز/ ۱۷۳۹ میلادي کال پورې د هوتکیانو حکومت په **کندهار** کې محدود پاتې شو او **شاه حسین** د دغه حکومت مشري کوله.

شاه حسین هوتکي فرهنګ پال تولواک و، په پښتو او دري ژبو به یې شعرونه ویل. نادر شاه افشار د کندهار هوتکي حکومت یې له منځه یووړ.

شاه حسین هوتک

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د نقشې پر مخ د اصفهان په لور د افغانانو د خوځښت تګ لوری وښیي.

پوښتنې

۱. ولې میر عبدالعزیز د افغانانو د مشرانو له خوا په کندهار کې له کاره ایسته کړای شو؟
۲. د ایران پلازمېنه (اصفهان ښار) د چا له خوا فتح شو؟
۳. لاندې تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ:
شاه اشرف هوتکي له ایران څخه د دوو .... او .... هېوادونو د تیري دفاع وکړه.
۴. ستاسو په اند افغانانو ولې له ایران څخه شاتګ وکړ؟
۵. د میرویس خان د ځایناستي په ډله کې کوم یوه یې له صفویانو سره د پخلاینې لاره غوره کړه؟ مشخص یې کړی.

الف- محمود هوتکی　　　ب- میر عبدالعزیز هوتکي
ج- شاه حسین هوتکي　　　د- شاه اشرف هوتکي

ولې میر عبدالعزیز د افغانانو د مشرانو له خوا په کندهار کې له کاره ایسته کړای شو؟
۲. د ایران پلازمېنه اصفهان ښار د چا له خوا فتح کړای شو؟

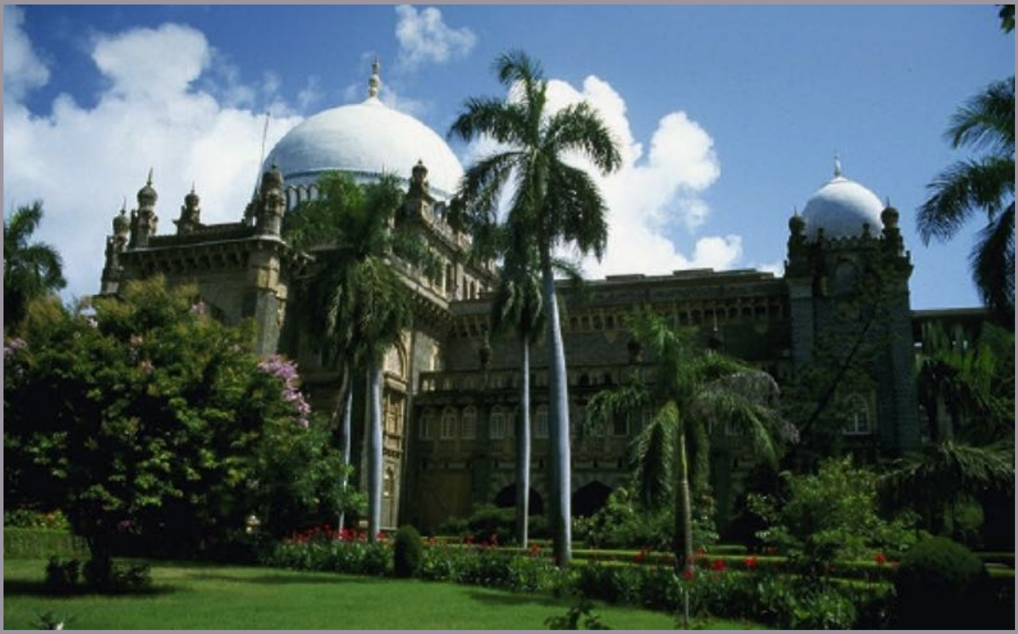

پنځم څپرکی

د ګاونډیو هېوادونو تاریخ په منځنیو او نویو پېړیو کې

د لاندې لوستونو لرونکی دی:

ایران

هند

روسیه

چین

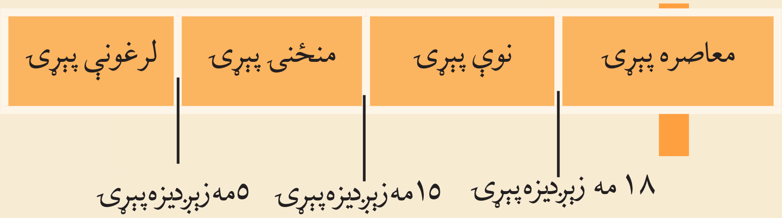

د څېړکي موخې

۱.په منځنيو او نويو پېړيو کې د ګاونډيو هېوادونو له عمومي حالت سره د زده کوونکو آشنا کېدل،
۲.د ایران، هند، روسيې او چين هېوادونو د مهمو لړيو او پاچاهانو سره د زده کوونکو آشنا کېدنه؛
۳.په سيمه کې د تاريخي بدلون له ټول بهير سره د زده کوونکو آشنايي.

ایران په منځنیو او نویو پېړیو کې

ایا پوهېږئ چې د ایران د تاریخ ډېره برخه زموږ د هېواد له تاریخ سره ورته والی لري؟ ایا پوهېږئ چې په نویو پېړیو کې ایران د اروپایانو د پام وړ وګرځېده؟

د ایران د تاریخ ډېره برخه زموږ د هېواد له تاریخ سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لړیو چې په افغانستان واکمني کوله، په ایران یې هم واک چلاوه. د اسلام له راتګ سره د دغه هېواد تاریخ هم بدل شو. د ایران لپاره امیران او واکمنان د امویانو او عباسیانو له لوري ټاکل کېدل، خو د ایران په ځینو سیمو کې د پاخونونو له امله ځایي واکمنی رامنځته شوې چې د هغوی له جملې څخه لاندېنیو ته اشاره کوو:

۱- د طبرستان علویان

دا خانګه د په **هاشمي سیدانو** پورې تړلې ده چې د زید د زوی، **سیدحسن** په مشرۍ یې په **۲۵۰** سپوږمیز/ ۸۶۴ زکې د **ایران په طبرستان** کې یو خپلواک حکومت رامنځ ته کړ. د **علویانو حکومت** تر څلورمې هجري پېړۍ پورې دوام وکړ.

۲- زیاریان

د علویانو له کمزورتیا څخه وروسته **زیاریانو** څواک ترلاسه کړ او د **طبرستان**، **ګورګان** او **اصفهان** په ولایتونو یې واکمني وکړه. د **ال زیار حکومت** بنسټ ایښودونکی **مرداویج** نومېده. زیاریان تر ۳۲۰ سپوږمیز/ ۹۳۲ زکال پورې واکمن پاتې شول.

۳- د بویه کورنۍ

دغه ایراني واکمنۍ په څلورمه هجري پېړۍ کې رامنځ ته شوه او پلازمېنه یې د **اصفهان ښار** و. هغوی د **بغداد د واکمنانو** د کمزورۍ پرمهال د سیاست په ډګر کې را څرګند شول چې له همدې امله یې د بغداد خلافت تر خپل اغېز او نفوذ لاندې راوست.

له پورتنیو درېو لړیو سربېره **غزنویانو**، **سلجوقیانو**، **خوارزم شاهانو**، **مغولانو** او **تیموریانو** هم په ایران واکمني کړې ده.

ایران په نویو پېړیو کې

الف- صفویان

د لسمې هجري پېړۍ په پیل (۹۰۷ سپوږمیز/ ۱۵۰۱ ز کال) کې د صفوي دولت منځته راتګ د ایران په نوي تاریخ کې یوه مهمه پېښه وه. صفویانو د ایران سیاسي او ټولنیز کړکېچن حالت پای ته ورساوه او هغه یې یو موټی کړ. د صفوي لړۍ له مهمو پاچاهانو څخه یو هم لومړی شاه عباس و. د هغه د واکمنۍ پرمهال، اصفهان د ایران د پلازمېنې په توګه د خپلې ښکلا او عظمت لوړې پوړۍ ته ورسېد.

په اصفهان کې د امام خمیني ډګر

په صفوي دوره کې له **اروپا** سره د ایران اړیکو نوې بنه پیدا کړه، ځکه چې دغه مهال د اروپا او **عثماني ستر واکۍ** اړیکې دښمنانه وې او د ایران او عثماني ستر واکۍ اړیکې هم سړې وې چې له همدې امله اروپایانو له ایران سره تودې اړیکې ټینګې کړې. ایران د اروپایانو له پوځي پوهې ګټه واخیسته او د خپلوسرتېرو په روزنه او د پوځي ځواکونو په مجهزولو کې یې د هغوی له مرستو څخه ګټه واخیسته. صفوي لړۍ چې له اسلام څخه وروسته یې د ایران شهرت لوړې پوړې ته رسولی و، پای ته ورسېده او واکمني یې د افغانانو له خوا ختمه شوه.

ب ـ افشاریان

پر ایران د افغانانو واکمنۍ ډېر دوام ونه کړ، ځکه **نادر** چې اصلاً د **ترکمنانو** د **افشار** له قبیلې څخه و، یو ځل بیا یې ایرانیان راغونډ کړل. هغه دا ځل په خپلو ځواکونو کې له **افغانانو** او **ازبکانو** هم کار واخیست. د نادر افشار د ځانګړې پوځي سیاست او هلو ځلو په ترڅ کې ایران وکولای شول چې په لږ وخت کې افغانستان، هند او د منځنۍ آسیا ځینې برخې ونیسي، خو د افشاري دولت د بخت ستوری ډېر ژر مړ شو، ځکه چې په ۱۱۶۰ سپوږمیز/ ۱۷۴۷ ز کې نادر ووژل شو او په ایران کې ګډوډي پیل شوه.

ج ـ زندیه

د نادرشاه افشار له وژلو سره په ایران کې کورنۍ جګړه پیل شوه او د نادر قومندانان له یو بل سره ونښتل. د نادرشاه پاتې شونو د ایران **خراسان** د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران په نورو برخو قومندانانو او

د کریم خان زند ماڼۍ

قبايلي مشرانو ولکه ټينګه کړه، خو د دوی په منځ کې **کريم خان زند** تر ټولو ډېر ځواک تر لاسه کړ.

کريم خان د زند له قبيلې څخه و. هغه **قاجاريانو** ته چې د ايران د پاچاهی دعوا يې درلوده، ماتې ورکړه او د **شيراز ښار** يې خپل مرکز وټاکه. هغه مهال **انګريزانو** په ايران کې د خپل اغېز لپاره هڅې کولې. **انګلستان** د کريم خان زند له دولت سره يو ترون لاسليک کړ چې له مخې يې له ايران څخه د **فارس د خليج** په بندرونوکې د سوداګرۍ اجازه تر لاسه کړه.

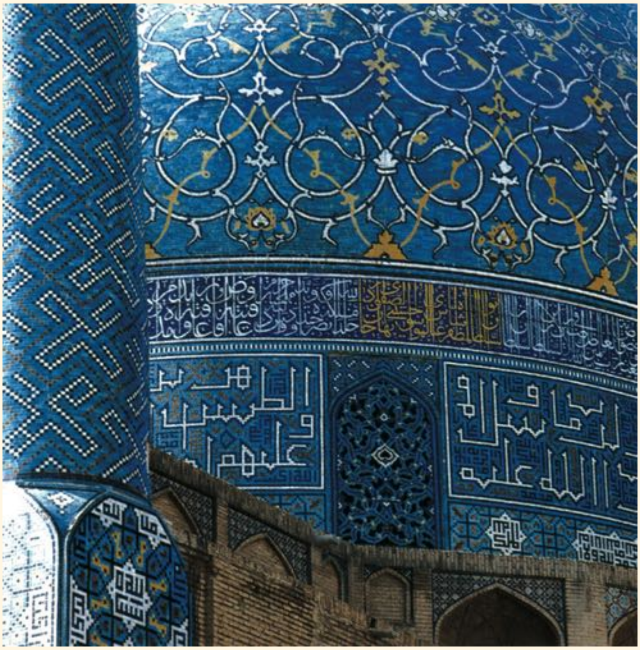

د زنديه دورې د معماري هنر يوه بېلګه

په ۱۱۹۳ سپوږميز/ **۱۷۷۹** ز. کې د کريم خان زند له مړينې سره سم په ايران کې يو ځل بيا کورنۍ جګړه پيل شوه چې په پايله کې د ايران د ځواک يو لوري چې قاجاريان نومېدل، د دغه هېواد چارو واکې تر لاسه کړې او په دې دوو ايران هم په خپل معاصر تاريخ پل کېښود.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هغو لړيو په اړه چې يوازې په ايران کې يې واکمنی رامنځ ته کړې او دويمه ډله دې د ايران او افغانستان د ګډو لړيو په اړه بحث وکړي.

پوښتنې

۱. علويان په کومې اسلامي ډلې پورې تړلي وو او چېرته يې واکمني رامنځته کړه؟

۲. د کريم خان په دوره کې انګريزانو له ايران څخه کوم امتيازات تر لاسه کړل؟ څرګند يې کړئ.

۳. د هغو مشهورو څلورو لړيو نومونه واخلئ چې پر ايران يې واکمني وکړه.

۴. د نادر افشار له وژنې څخه وروسته په لاندېنيو کسانو کې کوم يوه د ايران ځواک تر لاسه کړ؟

الف ـ محمدحسن خان قاجار   ب ـ کريم خان زند   ج ـ مرداويج

هند په منځنیو او نویو پېړیو کې

د قطب الدین ایبک مقبره

د هند د پراخ هېواد په اړه معلومات لرئ؟ پوهېږئ چې د افغانانو د هلوځلو په ترڅ کې په هند کې د اسلام دین ډېره پراختیا ومونده؟ پوهېږئ چې افغانانو تر اوږده مهاله پر هند واکمني وکړه؟

هند، پاکستان او بنګله دېش نن‌ني درې هېوادونه په تېر وخت کې د هند په یوه نوم یادېدل. په شلمه زېږدېزه پېړۍ کې هغوی له یو بل بېل شول، خو زیاتره وخت یې ګډ تاریخ او برخلیک درلود. په منځنیو پېړیو کې دغه پراخ هېواد لاهم د ګوپتا لړۍ له لوري اداره کېده. د دغې لړۍ واکمنۍ د هندوستان په شمال کې تر ۵۵۰ میلادي پورې شتون درلود. له ګوپتا څخه وروسته د هند په شمال کې ډېرې واکمنۍ رامنځ ته شوې چې تر ټولو ځواکمنه واکمني یې د یفتلیانو وه. هغوی په داسې حال کې پنجاب د خپلې واکمنۍ مرکز وټاکه چې د هند په سوېل کې د ګوپتا پاتې شونو خپل ژوند ته دوام ورکاوه. یفتلیانو له عربانو او د منځني ختیځ او د آسیا د سوېلي سیمو له وګړو سره راکړه ورکړه او سوداګریزې اړیکې درلودې.

د پاکستان، بنګله دېش او هند جغرافیایي موقعیت

دغو اړیکو د اسلام تر راتګ پورې دوام وکړ. په ۷۱۱ ز

کال کې د لومړي ځل لپاره مسلمانان هند ته ورسېدل او د سند د رود تر غاړو يې سيمې لاندې کړې. دغه سيمې اوس له پاکستان سره تړاو لري. له هغه مهاله (٨ مې پېړۍ) تر يوولسمې ز پېړۍ پورې لوېديځ هند له اسلامي نړۍ سره نژدې اړيکې درلودې. هغه مهال اسلامي مبلغان د هندوانو په منځ کې د اسلام آسماني دين په خپرولو او دودولو بوخت وو.

د لسمې زېږدېزې پېړۍ په وروستيو کې سلطان محمود غزنوي پنجاب ونيوه او په هند کې د اسلام دين نور هم پياوړی شو او هر لوري ته يې ريښې وځغلولې. غوريانو هم په هند واکمني وکړه. غوري سلطان محمد د هند شمال د گنگا سيند ته تر ځېرمه سيمو پورې ونيوه، ډهلي يې هم تر لاسه کړ او خپل ترک غلام، قطب الدين ايبک ته يې وسپاره. غوريانو تر بنگال پورې ولکه درلوده.

د غوري سلطان معزالدين محمد له مړينې وروسته، **٦٠٢** سپوږميز/ ١٢٠٦ ز کې قطب الدين ايبک ځان د هندوستان خپلواک پاچا وباله او ډهلی يې خپله پلازمېنه کړه چې له همدې امله د هغه پاتې کسان د ډهلي د پاچاهانو په نامه مشهور شول. د ايبک خان ترک له لوري جوړ شوی دولت تر اوږد مهاله په هند واکمني وکړه او ان گورکانی تيمور هم په دې بريالی نه شو چې هغه له پښو وغورځوي. دغه دولت د لسمې زېږدېزې پېړۍ تر وروستيو پورې پر هند واکمن پاتې شو.

په هندوستان کې د افغاني لوديانو او سوريانو واکمني

لوديان او سوريان اصلاً افغانان دي. پوهېږو چې په هند کې د افغانانو د شتون مخينه لرغونو پېړيو ته رسېږي. هغوی پر هند د مسلمانانو په لښکر ايستلو کې گډون درلود. په هند کې د دغو وگړو په شمېر کې زياتوالی راغی او د دغه هېواد يوه ټولنيزه ډله شوه.

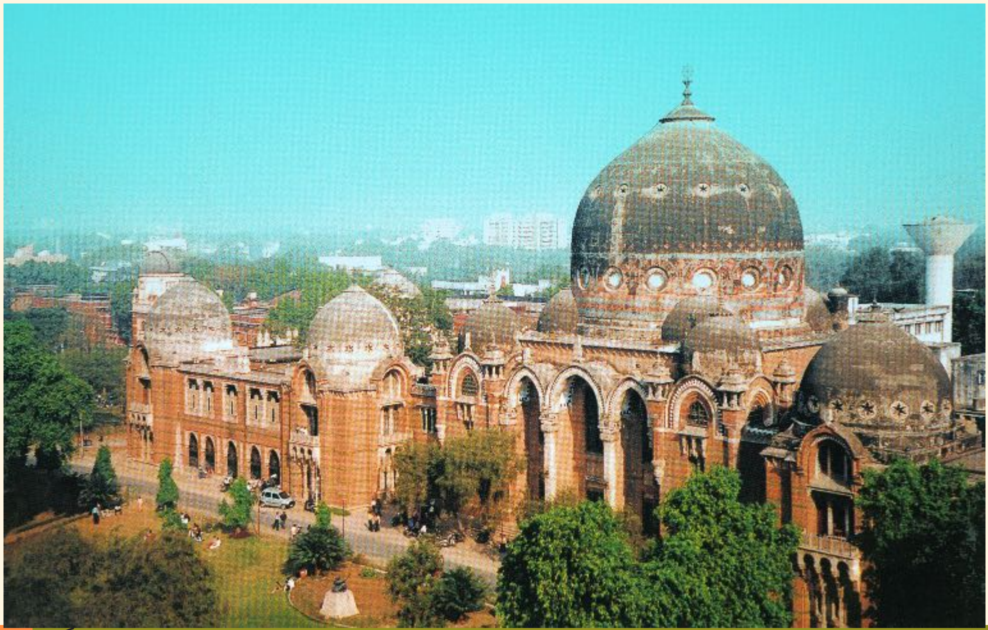

په هند کې د اسلامي هنر د معمارۍ يوه بېلگه

لومړنی افغان چې په هند کې يې واکمني رامنځ ته کړه، **سلطان بهلول لودي** و. هغه په ۸۵۵ سپوږمیز/ ۱۴۵۱ زکال کې د ډهلي حکومت تر لاسه کړ. له بهلول لودي څخه وروسته د هغه زوی سلطان **سکندر لودي** دغې واکمنۍ ته دوام ورکړ، د هغه په واکمنۍ کې افغانان ډېر پياوړي شول او د اسلام دين هم ډېره پراختيا وموندله، خو د سلطان سکندر لودي د زوی سلطان ابراهيم په واکمنۍ کې په هند کې د افغانانو ترمنځ اختلافات را پيدا شول، ځکه چې هغه يو مغرور او متکبر شخص و. بابر شاه چې د گورکاني تيمور له اولادې څخه و او دغه مهال يې په کابل کې واک تر لاسه کړی و، له دغه حالت څخه گټه واخيسته او پر هند يې يرغل وکړ چې په ترڅ کې يې سلطان ابراهيم او گڼ شمېر افغانان ووژل شول.

د بابر له مړينې څخه وروسته، افغانانو يو ځل بيا د خپلواکۍ غوښتنې خوځښت پيل کړ. دا ځل فريدخان سوري چې د شيرشاه په نامه مشهور و، په ۹٤٦ سپوږميز/ ۱۵۴۰ زکال کې د بابر د زوی همايون گورکاني ځواکونو ته ماتې ورکړه او ډهلی او اړوندې سيمې يې ونيولې او د هند ډېر ښارونه يې تر لاسه کړل. شيرشاه سوري د پوهې لېوال او يو فرهنگپاله شخص و چې د هند لپاره يې ډېر خدمتونه وکړل او په ۹۵۲ سپوږمیز/ ۱۵۴۵ ز کال کې له منځه ولاړ.

د شاه جهان جومات

له شېرشاه سوري څخه وروسته د هغه زامن د ډهلي پر تخت کېناستل، خو د شېرشاه د دوري نظم او ټيکاو له منځه ولاړ. له واکه گوښه شوي گورکاني واکمن، **همايون** له دغه حالت نه گټه واخيسته او د ايران د صفويانو په مرسته يې لومړی افغانستان او وروسته يې په ۹٦۲ سپوږمیز/ ۱۵۵۵ زکال کې هند تر لاسه کړ چې په دې ډول په هند کې افغاني واکمنۍ هم پای ته ورسېده.

په هند کې د گورکانيانو واکمني

د هند د مُغولو يا گورکانيانو په اړه مو مخکې هم بحث وکړ. د هغوی په واکمنۍ کې د هند سياسي يووالی ټينگ شو او دغه هېواد ډېر پرمختگ وکړ.

د هند اکثره ښکلې ودانۍ او آثار په همدغې دورې پورې اړه لري. د اکبر پاچا په وخت کې دغه واکمنۍ د خپلې لوړتیا او پرمختیا لوړې پوړۍ ته ورسېده .هند د یوه ښه اداري نظام څښتن شو او په هېواد کې د مذاهبو او قومونو تر منځ یو ډول یووالی رامنځ ته شو، خو دغه حالت دګورکاني واکمنۍ په وروستیو کې بدلون وموند. د **اورنګزېب** په واکمنۍ (۱۶۵۸-۱۷۰۷ز) کې د دغې لړۍ د کمزورتیا او بې ثباتۍ نښې را خرګندې شوې. هغه خپل پلار زنداني او درې وروڼه یې له کاره ګوښه کړل. د اورنګزېب ځايناستو دګورکاني قلمرو د اداري کولو وړتیا له لاسه ورکړه چې په پایله کې د مسلمانانو، هندوانو او سکانو ځایي ځواکونه راپورته شول او هند د وېش په لور روان شو. دغه حالت د اروپایانو په ګټه تمام شو. انګرېزانو په ۱۷۵۷ز کې د پلاسي په جګړه کې ګورکاني ځواکونو ته ماتې ورکړه. د هند د چارو واکې یې تر لاسه کړې او ګورکاني دولت یې د ځان تابع کړ. په دې ډول هند چې د انګرېزانو په منګولو کې راګیر و، په خپل معاصر تاریخ یې پل کېښود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د اسلام د شتون د مخینې په اړه او دویمه ډله دې په هند کې د افغانانو د شتون د مخینې په اړه بحث وکړي او همدا رنګه دې دواړه ډلې په ګډه سره د نقشې پر مخ پنجاب او ډهلی ښکاره کړي او هم دې ووايي چې په منځنیو پېړیو کې دغه ښارونه دافغانستان د کومو پاچاهانو په ولکه کې راغلل؟

پوښتنې

۱- په منځنیو پېړیو کې سوېلي هند د آسیا له کومو سیمو سره ډېرې سوداګریزې اړیکې درلودې؟
۲- مسلمانان په کوم کال د لومړي ځل لپاره هند ته ننوتل؟
۳- لاندې تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.
سلطان محمد غوري په هند کې د..........ښار ونیو او هغه یې...............ته وسپاره.
٤- سم ځواب د(ص)په توري سره په نښه کړئ.
په هند کې دافغانانو دوه مهم پاچاهان عبارت وو له:
الف) قطب الدین ایبك او سلطان بهلول لودي. ب)سلطان محمد غوري او شېرشاه سوري.
ج) سلطان بهلول لودي او شېرشاه سوري. د) سلطان محمود غزنوي او سلطان سکندر لودي.

له ټولګي بهر فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د لودي او سوري کورنۍ په اړه معلومات تر لاسه کړي او په ټولګي کې دې ولولي.

روسیه په منځنیو او نویو پېړیو کې

لویه کاترینه

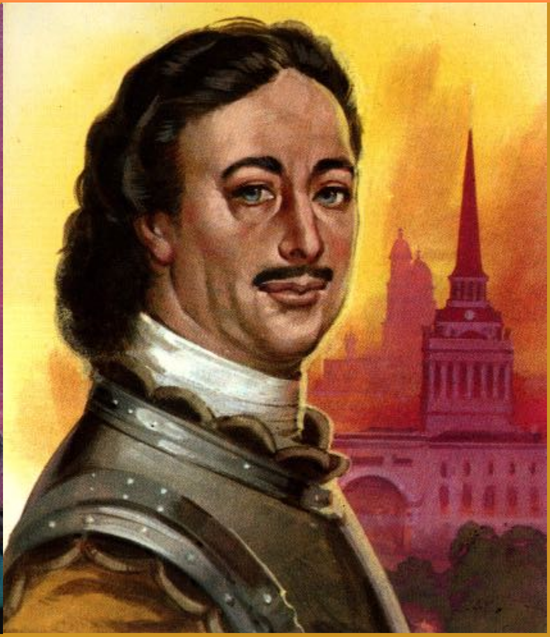

لوی پطر

د روسیې د تاریخ په اړه څه پوهېږئ؟ پوهېږئ چې لوی پطر او لویه کاترینه د روسیې له مهمو واکمنانو څخه وو؟

په نهمه زېږدېزه پېړۍ کې د **نورمن** قومونو چې په **سویډن** کې اوسېدل، د **روسیې** په لور یې یرغل وکړ. هغه مهال په روسیې کې **سلاو** قومونو ابتدایي ژوند درلود. هغوی د سلاویانو ټول قلمرو ونیو. د **کیف** ښار یې د خپل مرکز په توګه وټاکه او ورو ورو یې له ننني **ترکیې** او **عراق** سره سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې. **هغوی** د عیسوي **دین** پیروي کوله.

په دیارلسمه زېږدیزه پېړۍ کې روسیه هم د **مغولو** تر بریدونو لاندې راغله. مغول ۲۵۰ کاله په روسیه کې پاتې شول. هغوی **روسي شهزادګان** تر فشار لاندې راوستل او اړ یې کړل چې له خلکو څخه مالیات راغونډ کړي او مغولي خانانو ته یې ولېږي، خو په پای کې د **دریم ایوان** په نامه د روسیې یوه شهزاده مغولو ته د **مالیې** له ورکړې ډډه وکړه. هغه یو لښکر جوړ کړ او له مغولو یې خو ښارونه ونیول. ایوان د خپلو واکمنیو لمنه پراخه کړه، کله چې په ۱۴۸۶ ز کال کې مغولو د روسیې خاوره پرېښوده، هغه ټوله روسیه ونیوله. په اوولسمه زېږدیزه پېړۍ کې د روسیې سلطنت د **رومانوف** کورنۍ ته ورسېده. د همدې کورنۍ په وخت کې روسیې د لوېدیځ (**اروپا**) په لور پرمختګ پیل کړ او ان له لهستان (**پولنډ**) او نورو اروپایي سیمو سره په جګړه کې ښکیل شو.

د لوی پطر سلطنت

لوی پطر د **رومانوف** له کورنۍ څخه و. څنګه چې واک ته ورسېده، غوښتل یې چې روسیې ته بشپړه **اروپایي** بڼه ورکړي چې د همدې موخې لپاره یې اروپایي هېوادونو ته لنډ مهاله سفر وکړ، ترڅو د اروپایانو له **ادابو** او **دودونو** سره اشنایي پیدا کړي. هغه له خپلو خاطراتو سره روسیې ته راستون شو او په یو لړ اصلاحات یې پیل وکړ. هغه په لومړي ګام کې روسانو ته اعلان وکړ چې د اروپایانو په ډول **جامې** واغوندي، **ږیرې** وخریي او خپل کالي **لنډ کړي** بیایې **ښوونځي** او **روغتونونه** ودان کړل.

پطر هغه کسان چې د ده له سیاست سره یې مخالفت کاوه **اعدام** او یا هم له هېواد څخه **وایستل** او ان د خپل سیاست په پلي کېدو کې یې د خپلو **زامنو** له وژنې څخه هم ډډه ونه کړه. هغه د روسیې د پراخوالي غوښتنې سیاست ته تر هغه دوام وکړ چې روسیه او **سویډن** په جګړه کې راښکېل شول.

لوی پطر په یوه نظامي برید سره سویډن ته ماتې ورکړه. دی له دې پېښې څخه وروسته د روسیې په لوېدیځ کې دیوه **نوي ښار** د جوړولو په فکر کې شو.دا مهال دغه ښار د **پترزبورګ** په نامه یادېده.

د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې د روسیې هېواد د څواک لوړې پوړۍ ته ورسېده. دغه مهال **لویې کاترینې** په روسیې واکمني کوله. هغې خپل ډېر پام پوهې او هنر ته اړولی و او د ستړې روسیې هیله یې درلوده چې د همدې موخې لپاره یې د **لهستان** (پولنډ) یوه برخه لاندې کړه. او وروسته یې د ننني ترکیې **دکریمه** ټاپووزمه ترلاسه کړه او **عثماني سلطان** یې اړ کړ چې روسي بېړیو ته اجازه ورکړي چې **تور سمندرګي** ته تګ او راتګ وکړي او هماغه و چې خپلې بېړۍ یې په تور سمندرګي کې ځای په ځای کړې.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د مغولو د یرغل او له روسي شهزادګانو سره د هغوی د سلوك په اړه او دویمه ډله دې د لوی پطر د واکمنۍ په اړه او دریمه ډله دې د لویې کاترینې د واکمنۍ په اړه بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دې پایله په ټولګي کې ولولي.

پوښتنې

۱.په روسیې باندې د نورمن قوم یرغل او د دوی د سوداګریزو اړیکو په اړه معلومات وړاندې کړئ.

۲.د مغولو او روسي شهزادګانو تر منځ اړیکې څنګه وې؟

۳.اروپا ته د لوی پطر د سفر او اصلاحاتو په اړه خوکرښې معلومات ولیکئ.

۴.د روسیې او سویډن جګړه ولې پیل شوه او پایله یې څه وه؟

۵.لویه کاترینه څوك وه؟

چين په منځنيو او نويو پېړيو کې

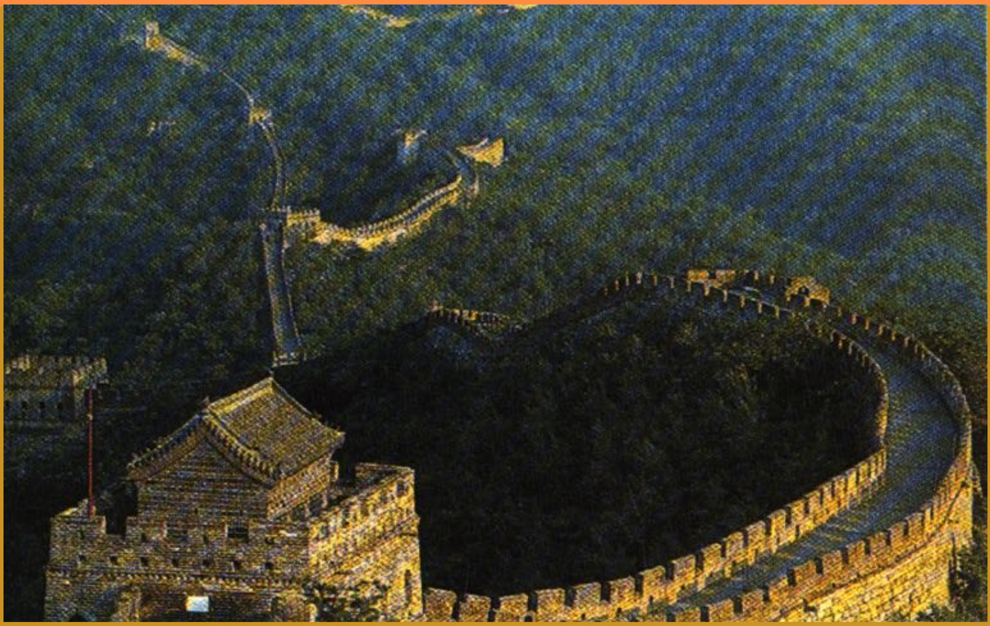

د چين ستر ديوال

د چين د تاريخ په اړه څه پوهېږئ؟ پوهېږئ چې چين په منځنيو پېړيو کې د ځانګړي فرهنګ او تمدن لرونکی و او په نويو پېړيو کې د اروپايانو د پام وړ وګرځېده؟ د دې پوښتنې ځواب به په دې لوست کې ترلاسه کړئ.

د **چين** هېواد د منځنيو پېړيو په ټوله دوره کې د روښانه **تمدن** لرونکی و. په دې دوره کې د پاچاهيو څو لړيو د چين په خاورې واکمني وکړه. د هغوی له جملې څخه د **تانګ** (Tang)، **سونګ** (Sung) او **مينګ** (Ming) لړۍ د يادونې وړ دي. د تانګ په واکمنۍ کې چين هر اړخيز پرمختګ وکړ. په تېره بيا علومو او هنر يې ډېره پراختيا وکړه. په دغه دوره کې چين د خپلې پر مختيا لوړې پوړۍ ته ورسېده. د چين ښارونه د **منځنيو پېړيو** له سترو ښارونو څخه وو. د **چانګان** (**شانګهای**) ښار چې د ستروا کۍ پلازمېنه وه، له دوو ميليونو څخه ډېر وګړي يې درلودل. دغه ښار په چټکۍ سره په يوه نړيوال ښار بدل شو. همدارنګه په شمالي چين کې د **پکن** ښار د ډېر ارزښت لرونکی و. په دغه مهال کې د **اروپا** هېڅ يوه ښار د دغو ښارونو په څېر ستروالی نه درلود. دغې لړۍ نژدې ۲۸۸ کاله پر چين واکمني وکړه او وروسته يې خپل ځای د سونګ په نامه لړۍ ته پرېښوده.

د سونګ لړۍ پر مهال د چين هېواد د شمال له لوري د مختلفو اقوامو تر بريدونو لاندې راغی چې تر ټولو مهم يې د **مغولو** يرغل و. مغولو له **مغلستان** څخه د چين پر شمالي پولو بريدونه پيل کړل. د

دیارلسمې زېږدیزې پېړۍ په لومړیو کې مغول په چین کې ځواک ته ورسېدل او نژدې سل کاله یې پر دغه هېواد واکمني وکړه، تر څو د مینګ لړۍ منځ ته راغله.

مینګانو وکولی شول چې د مغولو قوم د چین له خاورې څخه وباسي، د مینګ په دوران کې علومو او هنر ډېره پراختیا ومونده، له **سوېلي** هېوادونو سره د چین د وګړو سوداګرۍ پراختیا وکړه، دغه مهال د چین د هېواد ډېر ګاونډي هېوادونه د **چینایي فرهنګ** تر اغېزې لاندې راغلل، د مینګ لړۍ نژدې **۳۰۰** کاله پر چین واکمني وکړه.

په منځنیو پېړیو کې د چین د هېواد د **وګړو** ډېره برخه کروندګرو جوړوله. هغوی د چین هوارې ځمکې د پرمختللو کرنیزو وسایلو په استفادې سره کرلې، خو له دغو زحمتونو سره سره دغه طبقه ډېره بې وسې وه. د ځمکو ډېر حاصلات خانانو ترلاسه کول، له بله اړخه وچکالیو هم ځینې وخت دغه طبقه له ستونزو سره مخامخ کوله. هغوی د وچکالیو په راتلو سره خپلې کرل شوې ځمکې پرېښودې او یا یې خرڅولې او اړ وو چې د ښو ځمکو د لاسته راوړلو لپاره له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته کډه وکړي او په هغه ځای کې بیا د ځمکو په کرلو اقدام وکړي.

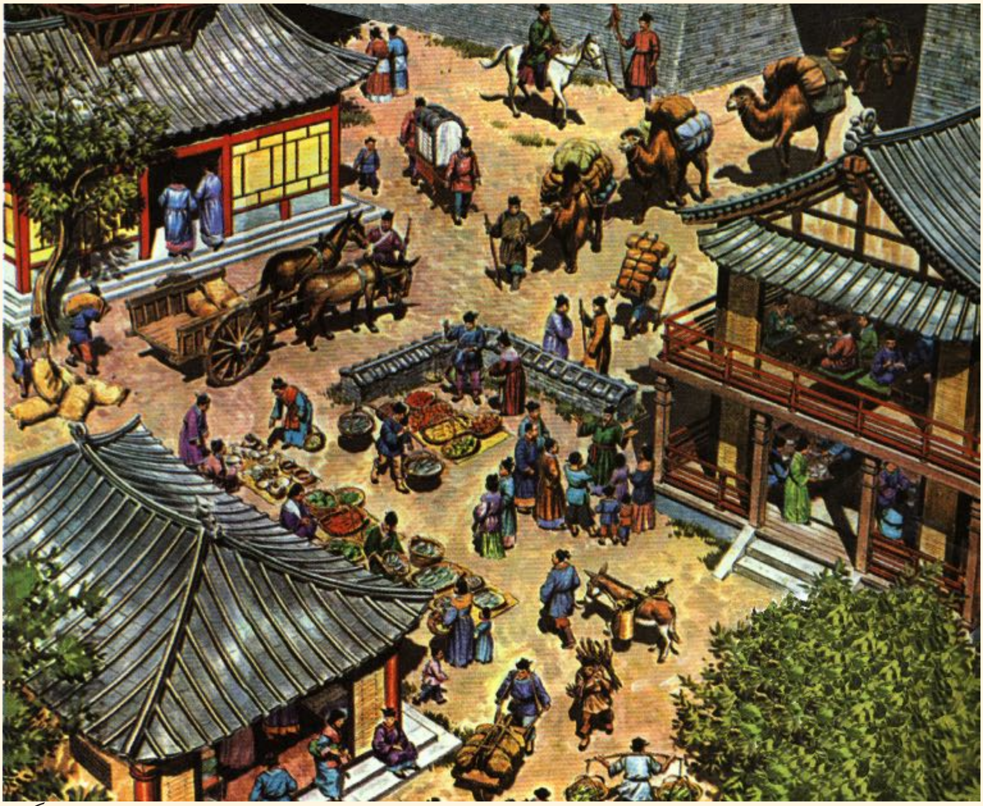

په لرغوني چین کې د ښاري ژوند یوه بېلګه

د چین صنعت‌گرانو په منځنیو پېړیو کې د خپلو تولیداتو غوره نمونې رامنځ ته کړې. هغوی کولای شول چې ډېرې ښې پنبه یي او وریښمینې ټوټې واوبي او ډېر ښکلي چیني لوښي چې د دې هېواد لرغوني صنعت‌ګڼل کېږي، جوړ کړي.

په دې دوره کې چینایان بریالي شول چې د لومړي ځل لپاره د چاپ صنعت رامنځ ته کړي او کاغذ، باروت او (قطب نما) لوري معلوموونکی جوړه کړي او نړۍ ته یې وړاندې کړي. په داسې حال کې چې د نړۍ په نورو سیمو کې له دغو نوښتونو څخه څوک خبر نه و. دغه ټول اختراعات څو پېړۍ وروسته په اروپا کې دود شول. د اروپا مشهور ګرځندوی **مارکوپولو** د مغولو په واسطه د چین د نیولو پر مهال دې هېواد ته ولاړ او خپل ټاټوبي (**وینز**) ته تر رسېدو وروسته یې د چینایانو د فرهنګ او تمدن په اړه ډېر معلومات د اروپایانو په واک کې ورکړل چې همدغه بیا هند او چین ته د اروپایانو د مهاجرت لامل وګرځېده.

چین په نویو پېړیو کې

کله چې **پرتګالیانو د افریقا د لویې وچې** له تاوېدو وروسته د ختیځ په لور سمندري لارې کشف کړې، هند ته ورسېدل او له هغه ځایه یې ځانونه چین ته ورسول. هغوی په **۱۵۱۳** زکال کې خپلې سوداګریزې اړیکې له چین هېواد سره ټینګې کړې. دغه وخت د مینګ لړۍ په چین واکمني کوله. د چین حکومت د پرتګالیانو د سوداګرۍ لپاره د **کانټون** (Canton) بندر پرانیسته او هم یې هغوی ته اجازه ورکړه چې **عیسوي تبلیغ کوونکي** خپل فعالیتونه پیل کړي. د پرتګالیانو اړیکو له چین سره دوام درلود چې د اروپایانو نور ځواکونه د سوداګرۍ لپاره چین ته ورسېدل.

د مینګ لړۍ په ۱۶۴۴ زکال کې له منځه ولاړه او خپل ځای یې د **منچو لړۍ** ته پرېښوده. منچویانو د چین په شمال ختیځ کې کوچیاني ژوند درلود. هغوی په دې بریالي شول چې د یوې پوځي حملې په ترڅ کې د چین هېواد ونیسي او د مینګ لړۍ له ماتې سره مخامخ کړي. په واقعیت کې هغوی جګړه مار خلک وو. د منچو اشرافو د خپلو جنګیالیو د قربانیو له امله په کلیو کې ډېرې ځمکې لاس ته راوړې. هغوی له کروندګرو سره بې رحمانه چلند کاوه. له بلې خوا منچویانو له اروپایانو په تېره بیا له انګریزانو سره خپلې اړیکې ټینګې کړې وې. سره له دې چې په دغې مرحله کې د چین هېواد د خپل ځواک لوړې پوړۍ ته رسېدلی و، خو دغه حالت د پردیو په تېره د انګلیسانو په وړاندې د ولسي وګړو کرکه ورځ تر بلې ډېروله. سره له دې هم پرتګالیان بریالي شول چې تر درې پېړیو پورې د منچو حکومت سره خپلو اړیکو ته ادامه ورکړي. اروپایان په ځانګړې توګه انګلیسانو وکولای شول چې په دغو درې پېړیو کې له چین څخه ډېره ګټه ترلاسه کړي.

د کاغذ له جوړېدو وړاندې د لرګي پر مخ چينايي ليکنه

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې خپلو ټولګيوالو ته د لوست لنډيز ووايي.

پوښتنې

۱-په منځنيو پېړيو کې د چين ښارونه څنګه وو؟

۲-په چين کې واک ته د مغولو د رسېدو په اړه معلومات وکړئ.

۳-په منځنيو پېړيو کې د چين د کروندګرو د ټولنيز حالت په اړه څو کرښې وليکئ.

۴-لاندې تش ځايونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

ځای غوښتونکو پرتګاليانو هند ته تر رسېدو وروسته خپل ځانونه .... ته ورسول. د چين حکومت د پرتګاليانو د سوداګرۍ لپاره د .... بندر پرانيسته.

شپږم څپرکی

د اروپا تاریخ

د لاندې لوستونو لړونکی دی:

۱-په منځنیو پېړیو کې د اروپا عمومي وضع،
۲-صلیبي جګړې،
۳-په اروپا کې رنسانس،
۴-په اروپا کې علمي او فرهنګي بدلونونه،
۵-په اروپا کې ستر انقلابونه.

د څپرکي موخې

۱-په منځنیو پېړیو کې د اروپا له ټولنیز، اقتصادي او فرهنګي حالت سره د زده کوونکو آشنایي،

۲-له صلیبي جګړو سره د زده کوونکو آشنایي،

۳-له رنسانس څخه وروسته د اروپا له حالت سره د زده کوونکو آشنایي،

٤-له رنسانس څخه وروسته له اختراعاتو او علمي او ادبي بدلونونو سره د زده کوونکو آشنایي،

٥-د اروپا له سترو انقلابونو سره د زده کوونکو آشنایي.

په منځنیو پېړیو کې د اروپا عمومي حالت

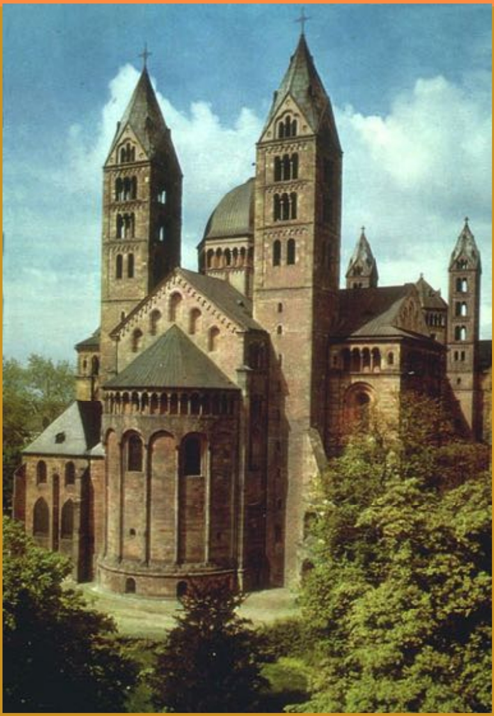

د منځنیو پېړیو د یوې کلیسا انځور

ایا د منځنیو پېړیو کلمه مو اورېدلې ده؟ آیا پوهېږئ چې په دغو پېړیو کې د اروپا د خلکو حالت کړکېچنه و؟

منځنیو پېړیو په اروپا کې لس پېړۍ دوام وکړ. دغه دوره د فیوډالېزم د عصر په نامه هم یادیږي. فیوډالېزم یو سیاسي او اقتصادي نظام دی چې پر ډېرې اروپا په تېره بیا په لوېدیځې اروپا یې ولکه درلوده.

ټولنیز او اقتصادي حالت

له ټولنیزه پلوه په دغه دوره کې کلکه نابرابري واکمنه وه. د اتباعو حقونه نه مراعات کېدل. خلك په دوو طبقو (آربابان او لاس لاندې کسان) وېشل شوي وو. چې کروندګر هم تر لاس لاندې کسانو په ډله کې شامل وو. دغه کروندګران له ځمکو سره یوځای اخیستل او خرڅېدل.

له اقتصادي پلوه د لوړو طبقاتو حالت ډېر ښه و. هغوی مالیات نه ورکول، خو د ټیټو طبقاتو پر خلکو باندې درانده مالیات اېښودل شوي وو.

کروندګرو د اربابانو پر ځمکو باندې کار کاوه، خو د پیداوارو ډېره برخه یې اربابانو لاس ته راوړه او کمه برخه یې کروندګرو ته ورکوله. له دې امله ویلی شو چې د ټولنې د ټیټو طبقاتو حالت خراب و.

له فرهنګي پلوه د منځنیو پېړیو دوره دومره روښانه نه وه. په بشپړه توګه فرهنګي نابرابرۍ دود درلود. یوازې د لوړو طبقو زامنو زده کړو ته لاسرسي درلود. مذهبي زده کړو دود درلود، خو وروسته

غیر مذهبي زده کړې هم دود شوې.

په منځنیو پېړیو کې د زده کړو مرکزونه پراخ شول او په هغو کې د ژبې، ګرامر، منطق، موسیقي، حساب، هندسې، نجوم او ریاضي ښوونه پیل شوه. د حقوقو په څانګه کې د **بولوینا** او د طبابت په څانګه کې د **سالرن** پوهنتونونه رامنځ ته شول. په دغه دوره کې د اروپا کابو ټولو هېوادونو د **کاتولیک کلیسا** تابعیت کاوه او مذهب د زیات ارزښت لرونکی و.

په منځنیو پېړیو کې د اروپا د خلکو د ټولنیز ژوند یو انځور

د لومړي ځل لپاره په فلسطين کې مسیحیت د حضرت عیسی علیه السلام په واسطه خپور شو. په ۳۰۰ ز کال کې يې په ميلونونو پيروان درلودل. په منځنيو پېړيو کې کليسا هغه دندې ترسره کولې چې اوس يې دولت په غاړه لري. زياتره پاپان، پوه او باکفايته سياست پوهان وو، لکه **لئون کبير** او **لوی گريگور** چې په شپړمه زيږديزې پيړۍ کې اوسېدل.

له ۱۱۹۸ نه تر ۱۲۱۶ ز کال پورې کليسا د خپل ځواك لوړې مرحلې ته ورسېده او ان خپله اراده يې د فرانسې او انگلستان او د جرمني او روم د امپراتوريو پر پاچاهانو وتپله. له دې معلومېږي چې په منځنيو پېړيو کې مذهب د څومره ارزښت لرونکی و.

په منځنيو پېړيو کې سياسي اوضاع

په منځنيو پېړيو کې ګڼ شمېر کورنيو واکمني درلوده چې د بېلګې په توګه د **کارولنژين** د کورنۍ نوم يادولی شو. د دې کورنۍ بنسټ ايښودونکی د **شارل مارتل** په نامه يو غښتلی او باتدبيره شخص و.

هغه د منځنيو پېړيو د پاچاهانو برخلاف د کليسا ځمکې ضبط کړې او يو مقتدر جنګي ځواك يې رامنځ ته کړ. د دغې کورنۍ د واکمنۍ سيمه **ګول** يا ننۍ فرانسه وه.

د دغې کورنۍ له غښتلو پاچاهانو څخه يو هم **شارلمان** و چې په ۷۶۵ ز کال کې پاچا شو، هغه ډېرې سيمې ترلاسه کړې او کليسا ته يې ډېر خدمتونه وکړل.

په منځنيو پېړيو کې د اروپا د يوه ښار انځور

شارلمان په ۸۰۰ ز کال کې د سترواکۍ امپراطور تاج پر سر کېښود او ځان یې سترواک ونوماوه. هغه په خپلو پولو کې برابر قوانین وضع کړل او تل یې د اروپا د بېلابېلو برخو پر یووالي فکر کاوه او د **ملوک الطوایفي** د پراختیا خنډ و.

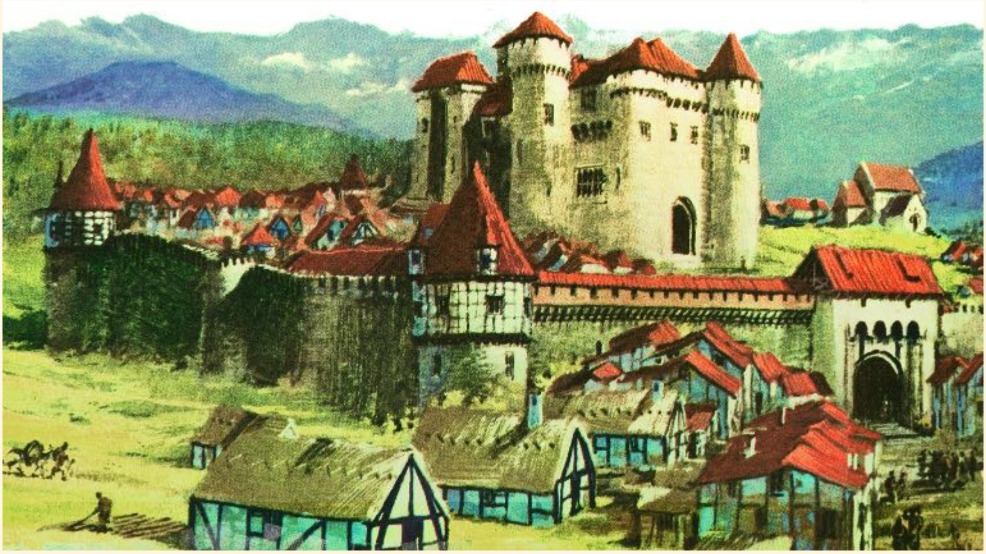

په اروپا کې د منځنیو پېړیو اړونده کلا

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د منځنیو پېړیو د ټولنیز حالت په اړه او دویمه ډله دې د اقتصادي حالت په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱-په منځنیو پېړیو کې له ټولنیزه پلوه خلک په څو طبقو وېشل شوي وو؟

۲-په منځنیو پېړیو کې پاپانو کوم واکې درلود؟

۳-لاندې تش ځایونه په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

د کارولنژین کورنۍ بنسټ ایښودونکی .... و.

د ټولګي د باندې فعالیت

په منځنیو پېړیو کې په افغانستان کې کومو واکمنیو شتون درلود؟ نومونه دې ولیکئ.

صلیبي جګړې

صلیبي جګړې

آیا پوهیږئ چې صلیب څه شی دی او صلیبي جګړه څه معنا لري؟

صلیب د عیسویانو سپېڅلې نښه ده. د هغوی په باور دغه نښه (صلیب) د حضرت عیسی علیه السلام د شهادت ښکارندیې کوي چې له همدې امله يې په خپلو کلیساګانو کې کاروي.

په تېر لوست کې مو ولوستل چې مسیحیت په چټکۍ سره په اروپا کې خپور شو او ډېرو خلکو دغه دین ته مخه وکړه. دغه مهال یوازې هسپانیا د مسلمانانو په ولکه کې وه.

په ۱۱ زېږدېزې پېړۍ کې د مسلمانانو او اروپایانو ترمنځ صلیبي جګړې پېښې شوې. په دغو جګړو کې د اروپایانو پر جامو د صلیب نښې وې چې له همدې امله صلیبي جګړې بلل کېږي، خو ولې دغه جګړې پېښې شوې؟

۱- د عیسویانو په اند، ختیځ یعنې د شتمنۍ سرچینه او هغوی فکر کاوه چې پر ختیځ د بریدونو په ترځ کې به ډېره شتمني ترلاسه کړي.

۲- ایټالوي سوداګر لېوال وو چې په نژدې ختیځ کې د عیسوي دولتونو تر نظر لاندې سوداګریز مرکزونه رامنځ ته کړي او له دې لارې له لرې ختیځ سره خپله سوداګري پیل کړي.

۳-د اشرافو تر يرغل لاندې کروندګرو فکر کاوه چې په صليبي جګړو کې له ګډون او اروپا ته تر ګرځېدو وروسته به ښه ژوند ولري.

د صليبي جګړو پايلې

د تاريخ په اوږدو کې اته صليبي جګړې پېښې شوي دي چې لومړۍ جګړه په ۱۰۹۵ ز کال او وروستۍ يې په ۱۲۷۰ ز کال کې پېښه شوې چې لاندې پايلې يې لرلې دي:

۱-په دغو جګړو کې زياتره اشراف ووژل شول او کروندګرو يوځل بيا خپلواکي ترلاسه کړه چې له امله يې د فيوډاليزم نظام هم کمزوری شو.

۲-د لوېديځ او ختيځ تر منځ سوداګرۍ پراختيا ومونده، ځکه چې د صليبي جګړو ګډونوالو له ختيځ څخه نوي کالي لکه وريښمين توکي، خوراکي توکي او ډول ډول درمل له ځان سره يوووړل.

۳-ښارونو پراختيا او پرمختګ وکړ.

د صليبي جګړو يو انځور

٤-د يونان او روم ادبيات چې د ډېر وخت لپاره هېر شوي وو، يوځل بيا د ختيځ له لارې اروپا ته يووړل شول او همدارنګه اروپايان د مسلمانانو له علومو او فنونو سره آشنا شول.

٥- د اسلامي تمدن ډېرى پديدې او علوم، له هغې جملې څخه د مسلمانانو په سلګونو زره کتابونه يې له ځانه سره يووړل چې تر ننه پورې د لوېديځ په کتابتونونو کې شته.

٦- په شام، ترکيې او مصر کې په سلګونو زره مسلمانان يې قتل عام کړل.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د صليبي جګړو د پېښېدو د لاملونو په اړه او دويمه ډله دې د صليبي جګړو د پايلو په اړه معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱–څو ځلې صليبي جګړې پېښې شوې دي؟

۲–د کومو پېړيو ترمنځ مسيحيت د پرمختګ په حال کې و؟

د اروپا رنسانس

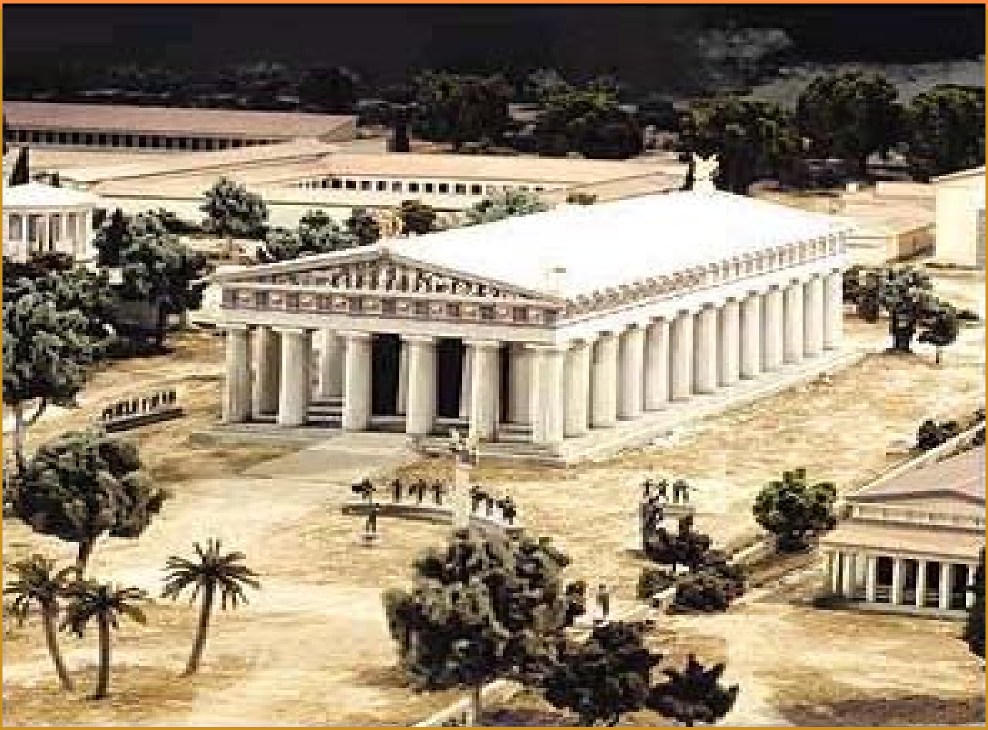

د رنسانس د دورې د معماري هنر يوه بېلګه

رنسانس په لغت کې د فرهنګ او علومو بیا پیدایښت ته ویل کېږي.

د علومو او فرهنګ په برخه کې دغه بدلونونه له ۱۴ مې څخه تر ۱۶ مې زېږدیزې پېړۍ پورې رامنځ ته شول. په **اروپا** کې رنسانس ورو ورو او په تدریجي توګه ترسره شو او د اروپا څېرې ته یې بدلون ورکړ. په دې دوره کې پوهانو خلکو ته د لرغوني یونان او روم د فرهنګ تبلیغ کاوه.

له رنسانس څخه وړاندې د اروپا خلکو تر ډېره روحي مسایلو ته پام کاوه او مادیاتو ته یې پام نه درلود، خو د رنسانس په دوره کې د نړۍ چارو ته هم ځیر شول. هنرمندانو او پوهانو نوې نظریات وړاندې کړل. د چاپ ماشین اختراع شو. سوداګرۍ او کسبونو پراختیا وموندله. ښاري ژوند پیل شو او د اربابانو ځواک د کمزورتیا په لور روان شو.

د ښاري ژوند پراختیا

ښارونو تر ډېره په ساحلي سیمو کې پراختیا وموندله، ځکه چې په دغو ځایونو کې کروندګر او فیوډالان لږ وو. د بندري ښارونو پراختیا لومړی په **ایټالیا** او وروسته په **المان** کې پیل شوه او د خلکو شمېر هم زیات شو. په دغه دوره کې د یوه منځني ښار د وګړو شمېر پنځه زره تنو او د سترو ښارونو د وګړو شمېر شل زره تنو ته رسېده. د ښار دننه منظره تل د بدلون په حال کې وه، فیوډالان له دغه

حالت څخه ناخوښي وو، خو د مقابلې وس يې نه درلوده.
پاچاهانو له فيوډالانو څخه غوښتل چې ماليه ورکړي. **سوداګري** او **بانکداري** په نوې بڼه پیل شوه، چې دغه حالت د ښارونو اقتصاد پیاوړی کړ.

د پاچاهانو د ځواک زیاتوالی

د ښارونو له جوړېدو او ښاري ژوند څخه وروسته د پاچاهانو ځواک هم ډېر شو. پاچاهانو له فیوډالانو څخه مالیات اخیستل او د خپل ځواکمنتوب لپاره یې ورڅخه ګټه اخیستله.
پاچاهانو ډېر شمېر سرتیري وګمارل او یو تلپاتې پیاوړی پوځي ځواک یې برابر کړ وسلې او توپونه یې له جوړ کړل. همدغه مهال د کلیسا ځواک یو څه محدود شو او د حکومت په چارو کې د لاسوهنې اجازه نه ورکول کېده.
کلیساګانو ورو ورو د مالیې اخیستلو، **سکالرشیپ** ورکولو او د ښوونې او روزنې ورکولو حق له لاسه ورکړ. د رنسانس په دوره کې اروپايي هېوادونه له ډېرو بدلونونو سره مخامخ شول. هېڅ یوه هېواد خپل اوسنی حالت نه درلود.
د انګلستان په هېواد کې فیوډالانو او ځواکمنو اشرافو په پارلمان (ولسي جرګه) کې شتون پیدا کړ او یو مشروطه سلطنتي حکومت یې رامنځ ته کړ. د فرانسې پاچاهان لېوال وو چې د فیوډالانو ځواک کمزوری او په پای کې یې له منځه یوسي. هغوی د حکومت لپاره یو مرکز جوړ کړ او د پاریس ښار یې مرکز وټاکه چې له همدې امله سخته جګړه پېښه شوه.

د رنسانس د دورې د معمارۍ د هنر یوه بېلګه

له دې ټولو سره سره، د فرانسې او انګلستان خلکو خپل ملت ته تر هر شي ډېر درناوی درلود. په هسپانیا کې یو بل ډول بدلونونه راغلي وو. د هسپانیا شمالي ولایتونه د عیسوي پاچاهانو او سویلي برخې یې د مسلمانانو په لاس کې وې چې د اروپایانو او مسلمانانو ترمنځ جګړې پېښې شوې او په پایله کې ملوك الطوایفي له منځه ولاړه.
ځینو سیمو چې یووالی نه درلود، خلک یې تل له یو بل سره په جګړه کې ښکېل وو. او غوښتل یې چې د بېلو او خپلواکو کوچنیو دولتونو په توګه ژوند وکړي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې له رنسانس څخه وروسته د خلکو د ژوند په اړه او دویمه ډله دې د ښاري ژوند او د نوو ودان شویو ښارونو په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- په اروپايي ټولنه کې له رنسانس څخه وروسته کوم بدلونونه منځ ته راغلل ؟
۲- په هسپانیا کې ملوك الطوایفي نظام څرنګه له منځه ولاړ ؟

په پوهه، ادب او فرهنگ کې بدلونونه

د ټلسکوپ انځور

آیا پوهېږئ چې له رنسانس څخه وروسته په پوهه، ادب او فرهنگ کې کوم بدلونونه راڅرگند شول؟

په منځنیو پېړیو کې د اروپا خلکو دنیوي کارونو ته لږ پام درلوده، خو د رنسانس په دوره کې د اروپا خلك ورو ورو ژوند او نړۍ ته ځیر شول. په بېلابېلو ځانگو کې پوهان، لیکوالان او هنرمندان راڅرگند شول چې تراوسه یې آثار پر ځای پاتې دي.

ژان ژاک روسو، **مونتسکو** او **ولتر** د دې دورې له وتلو لیکوالانو څخه و. همدارنگه د انځورگرانو او مجسمه جوړوونکو له ډلې څخه د **میکل انژ** او **لیونارډ ډاوینچي** نومونه یادولی شو. د ادبیاتو په برخه کې باید ووایو چې د ژبې گرامر او لغت ډېر ارزښت پیدا کړ او همدارنگه خلك د حقوقو د علم په مقرراتو پوه شول. د رنسانس په دوره کې له کلیسا څخه د باندې ښوونځي جوړ شول، د انسان د بدن په اړه مطالعه پیل شوه او په طب او طبابت کې پرمختگ رامنځ ته شو.

له پوهانو څخه یو تن، ویلیم هاروي، د انسان په بدن کې د وینې د گرځېدو په اړه څېړنې وکړې. د نجومو او جغرافیې په ځانگو کې هم د پام وړ پرمختگ وشو. الماني **گوتنبرگ** د چاپ ماشین او **گالیله** تلسکوپ اختراع کړل.

د اووه لسمې پېړۍ په وروستیو کې د لومړي ځل لپاره د بخار ماشین وکارول شو. او هم یو

ډول درانده ټوپک جوړ شول چې د ویشتلو په وخت کې په ځانګړو پایو کېښودل کېدل.

اروپایانو د نوو ترلاسه شوو جغرافیایي اطلاعاتو په لاسته راوړلو سره وکولای شول چې د افریقا سوېلي برخو او امریکا ته سفر وکړي او حتی د ځمکو په غاړو کې په سمندري چلند لاس پورې کړي. د لورې معلوموونکی (قطب نما) په جوړېدو سره هغوی بریالي شول چې په خپلو مسافرتونو کې اسانتیا رامنځ ته کړي. چین ته د **مارکوپولو** سفر د اروپایانو د جغرافیایي پوهې له پراختیا سره ډېره مرسته وکړه.

کله چې د جغرافیې په اړه انسانانو زیات معلومات ترلاسه کړل. ورو ورو یې ډېرې ښې نقشې جوړې کړې چې ورسره د اروپایانو معلومات هم د لارو، ځمکو او سمندرونو په اړه بشپړ شو.

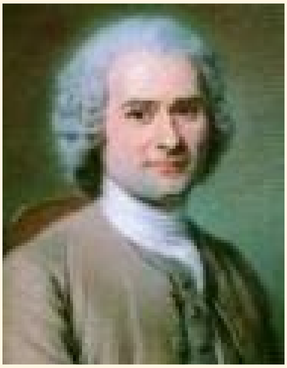

د ژان ژاک روسو انځور

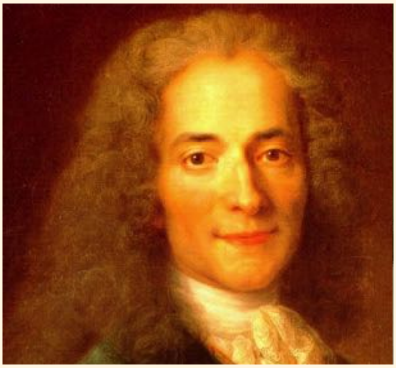

د ماري اوروولتېر انځور

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د رنسانس دورې د اختراعاتو د ګټو په اړه او دویمه ډله دې د ښوونځیو له جوړېدو څخه وړاندې د پوهې او زده کړې د مرکزونو په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱–د رنسانس په دوره کې په انسانانو کې کوم نوی احساس رامنځ ته شو؟

۲–د دې دورې دوه نومیالي لیکوالان راوپېژنئ.

۳–د رنسانس په دوره کې اروپایانو د طب او طبابت په برخه کې کومې لاس ته راوړنې درلودې؟

د ټولګي د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې کورنۍ د مشرانو په مرسته د چاپ د ماشین او تلسکوپ د ګټو په اړه معلومات ولیکي او په ټولګي کې دې ولولي.

په اروپا کې لوی انقلابونه

د بخار ماشین

آیا پوهېږئ چې صنعتي انقلاب څه ته وایي؟

د انګلستان صنعتي انقلاب

د صنعت په برخه کې بدلون یا په بل عبارت په پرمختللو هېوادونو کې هغه بدلون چې د صنعتي ماشینونو د کارولو په ترڅ کې رامنځ ته شوی، **صنعتي انقلاب** بلل کېږي.

د اتلسمې پېړۍ په دویمې نیمایي کې په **برتانیا** کې چې د صنعتي انقلاب کومې نښې لیدل کېدې، په صنعتي انقلاب بدلې شوې.

د ټوکر اوبدلو د ماشین انځور

دغه انقلاب تر ۱۸۵۰ زکال پورې لویه برتانیا د نړۍ تر ټولو بډایه هېواد کړ، خو په برتانیا کې د صنعتي انقلاب لوی لامل د کرنیز انقلاب بریالیتوب و. د کرنې او مالدارۍ په برخه کې بدلون د دې لامل شو چې د خوراکي توکو په تولید کې د پام وړ زیاتوالی راشي او خلکو ته ارزانه او پرېمانه خوراکي توکي په لاس ورشي. چې په دې اساس خلکو ته د صنعتي کالیو د اخیستلو زمینه برابره شوه.

د **جیمز واټ** په واسطه د **بخار د ماشین** اختراع په دغه انقلاب کې مهم رول ولوباوه. د بخار ماشین له اختراع او ګټې اخیستنې وروسته، د اوسپنې د ویلې کېدو نوې لارې هم رامنځ ته شوې. د نساجي

صنعت هم د صنعتي انقلاب پر لور یو ګام و.

لندن، د بیګبین ساعت

د صنعت وده چې لومړی په برتانیا کې پیل شوه، د نولسمې پېړۍ په بېلا بېلو کلونو کې په چټکۍ سره د اروپا نورو هېوادونو او امریکا ته پراختیا وکړه. له ۱۸۵۰ ز کال وروسته دغه وده د اروپا په نورو هېوادونو، لکه: بلژیک، فرانسې او المان کې رامنځ ته شوه. په دغو هېوادونو کې هم نساجي رول ولوباوه. د انګلستان د صنعتي انقلاب په اړه چې پوه شو اوس راځئ چې وپوهېږو چې د فرانسې لوی انقلاب څرنګه رامنځ ته شو؟

د فرانسې لوی انقلاب

د فرانسې لوی انقلاب په ۱۷۸۹ ز کال کې رامنځ ته شو. له انقلاب څخه وړاندې د فرانسې د خلکو حالت له ځینو لوریو د ټولو اروپایانو په پرتله یو څه ښه و، خو له دې سربېره ظلم او استبداد د فرانسې د واکمنیو له ځانګړنو څخه وو. د طبقاتو ترمنځ توپیر و او اقتصادي حالت هم خراب و چې په پایله کې یې یوشمېر پوهان، لکه: **مونتیسکو، ولتېر، ژان ژاک روسو، دیدرو** او **ادام اسمیت** اړ شول چې د ټولنې پر وضعیت باندې نیوکې وکړي. د دولتي خزانې کمېدل او اقتصادي ماتې هم د انقلاب د راتلو یو لامل و. شپاړسم لویي نشوای کولای چې د خلکو اداره وکړي.

د فرانسې د لوی انقلاب انځور

د ټولنې د ټیټې یا دریمې طبقې خلک سره راغونډ شول او د دې پر ځای چې د لوړو طبقاتو استازو سره یوځای شي، په خپله یې یو مجلس جوړ کړ او **ملي مجلس** یې وباله او ژمنه یې وکړه چې تر هغه به سره بېل نه شي، ترڅو فرانسه د اساسي قانون خښتنه نه کړي. خو شور او زوږ پیدا شو چې پاچا غواړي چې د دوی مجلس له منځه یوسي. له همدې امله خلکو په بلوا لاس پورې کړ او د ۱۷۸۹ ز کال د جنورۍ په ۱٤مه یې د **باستیلي** په زندان برید وکړ او زندانیان یې ازاد کړل.

د انقلاب کوونکو له لورې د باستیل زندان کلابندي

شپاړسم لویي او د هغه مېرمنې ماري انتونت له فرانسې څخه د تېښتې هڅه وکړه، خو مخنیوی یې وشو. چې په پای کې یې خلکو سلب اعتماد کړل.

د فرانسې د انقلاب اغیزې نه یوازې په فرانسه کې، بلکې د اروپا په زیاترو هېوادونو کې لیدل کېدې چې له همدې امله دغه انقلاب ته لوی انقلاب وایي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د صنعتي انقلاب د ګټو په اړه او دویمه ډله دې د فرانسې حکومت د ځانګړنو په اړه خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱.د بخار ماشین د چا په واسطه اختراع شو؟

۲.صنعتي انقلاب له انګلستان څخه وروسته په کومو ځایونو کې رامنځ ته شو؟

۳.په فرانسه کې ملي مجلس څنګه جوړ شو؟ روښانه یې کړئ.

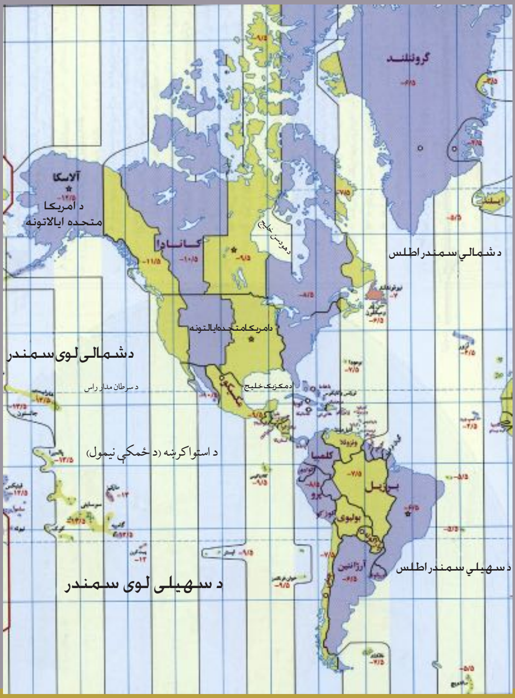

اووم څپرکی

د امریکا تاریخ

دغه سرلیک لاندې درسونو لرونکی دی:

١. د مایا (Maya) تمدن،
٢. د ازتک (Aztec) تمدن،
٣. د اینکا (Aeenka) تمدن،
٤. د امریکا موندل او د مهاجرتونو پیل،
٥. د امریکا د متحده ایالتونو خپلواکي.

د څپرکي موخې

۱. زده کوونکي به له آسیا څخه امریکا ته د خلکو له لېږد سره آشنا شي،
۲. د امریکا له بومي خلکو سره به آشنا شي،
۳. په مرکزي امریکا کې به د مایا له تمدن سره آشنا شي،
۴. د ازتک تمدن د رامنځ ته کېدو په څرنګوالي به وپوهېږي،
۵. په سوېلي امریکا کې به د اینکا له تمدن سره آشنا شي،
۶. د امریکا له کشف او د مهاجرتونو له پیل سره به آشنا شي،
۷. باید وپوهېږي چې اروپایانو نوې نړۍ (امریکا) ته ولې مهاجرت وکړ،
۸. د امریکا د متحده ایالتونو د خپلواکۍ له مراحلو سره به آشنا شي.

د مایا تمدن څرنګه منځته راغی؟

په دې لوست کې له اسیا څخه امریکا ته د هغو قومونو له لېږد سره اشنا کېږئ چې په مرکزي امریکا کې یې د مایا په نامه د لومړني تمدن بنسټ کېښود.

مخکې له دې چې انسانان کرنې ته مخه کړي، د خپلو خوراکي توکو اړتیا یې د وحشي ژویو د ښکار او د مېوو راغونډولو له لارې پوره کوله. هغوی د خوراکي توکو د لاس ته راوړلو لپاره اړ وو چې له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته مهاجرت وکړي او شتمنې ځمکې پیدا کړي. د دغو مهاجرو له جملې څخه یو هم د **مایا** قوم و. د آسیا د شمال ختیځ کې یوشمېر قومونو امریکا ته مهاجرت وکړ. هغوی د ځینو ځانګړتیاوو او ظاهري ورته والي له مخې مغول توکمه وو چې ډېر پخوا یې په تدریجي توګه له آسیا څخه مهاجرت پیل کړ. له دې امله چې سمندر کنګل و د **الاسکا** له لارې شمالي امریکا ته ننوتل. څه موده وروسته د هغوی یوې ډلې شمالي امریکا پرېښوده او د سویلي سیمو په لور وخوځېدل.

د **مایا** قومونو چې شل قبیلې یې درلودې، د مرکزي امریکا په ټولو سیمو کې یې ژوند کاوه. له میلاده شاو خوا ۶۱۳ کاله وړاندې د مایا د قبیلو د ژوند په ډول کې یو ستر بدلون رامنځ ته شو. لومړنی ژوند یې پرېښود، کرنیز ژوند ته یې مخه کړه او ورو ورو یې د یوه تمدن بنسټ کېښود.

د مایا خلکو د کرنې په چارو کې پرمختګ وکړ او له شمالي امریکا سره یې په خپلې سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې، خو په مرکزي امریکا کې د وچکالۍ له راتګ سره د مایا قومونه اړ شول چې شمالي سیمو ته مهاجرت وکړي. هلته یې یوځل بیا د ښارونو، کورونو، عبادت ځایونو او اهرامونو په جوړولو پیل وکړ. د مایا وګړو له بېلا بېلو علومو، لکه **ستوري پېژندنې** سره آشنایي درلوده او **کلیزه** یې هم جوړه کړې وه. د مایا په قبیله کې کاهنانو (مذهبي لارښوونکو) ډېر رول درلوده. هغوی په ستوري پېژندنه پوهېدل چې له همدې امله یې په خلکو کې ډېر درناوی کېده. د مایا تمدن ډېر آثار پاتې دي چې د هغو له جملې کولی شو چې د **یو کاتان** په ټاپو وزمه کې د (**الکاستون**) اهرام ته اشاره وکړو.

لکه څنګه چې په انځور کې لیدل کېږي، الکاستون هرم ۲۳ متره لوړوالی لري او د هنري معمارۍ ډېر ارزښت لري چې هرکال یې په زرګونو نړیوال سیلانیان لیدنه کوي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې له آسیا څخه امریکا ته د مهاجرت په اړه، دویمه ډله دې د مایا تمدن د رامنځ ته کېدو د څرنګوالي په اړه او دریمه ډله دې د مایا د فرهنګ او معمارۍ په اړه خبرې اترې وکړي او د هرې ډلې استازی دې پایله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱. د مایا قومونو څرنګه شمالي امریکا ته مهاجرت وکړ؟
۲. په مرکزي امریکا کې د مایایانو د ژوند د دود په اړه څو کرښې ولیکئ.
۳. د الکاستون د اهرام په اړه څه پوهېږئ؟

د ازتکانو تمدن په کوم ځای کې رامنځته شو؟

په تېر لوست کې له آسیا څخه امریکا ته د خلکو له مهاجرت او په مرکزي امریکا کې د مایا تمدن له منځه راتلو سره اشنا شوئ. په دې لوست کې د ازتک تمدن سره چې د مایا پر ځای رامنځته شو، آشنا کیږئ.

د مرکزي امریکا پخوانیو لومړنیو وګړو شل قبیلې درلودې. له دغو قبیلو یو قوم چې په **مکسیکو** کې مېشت و، **ازتک** نومېده. دغه قوم په زړورتوب او جګړه ماری مشهور و. د څوارلسمې زېږدیزې پېړۍ په لومړیو کې ازتکانو د مایا د واک ټوله سیمه ونیوله چې وروسته د ازتکانو سترواکۍ د **مرکزي امریکا** ټولې سیمې په ځانګړې توګه مکسیکو په ولکه کې درلوده.

د هنر، معمارۍ، نجومو او ریاضیاتو په علم کې پرمختګ د ازتکانو د تمدن مهمې لاسته راوړنې وې. د دوی لیک د انځوریز لیک یو ډول و. ځینو ازتکانو په غوږونو کې د وزن په اچولو سره د خپلو غوږونو نرمۍ اوږدولې، ځکه چې د غوږونو د نرمیو اوږدوالی د نجیب زادګی نښه وه. کاهنانو د ازتکانو په ټولنه کې د مایایانو په څېر مهم رول درلوده. ازتکان هوښیار او ځیرک خلک وو. هغوی له سویلي امریکا سره خپلې اړیکې ټینګې کړې وې او د لاسي او هنري صنایعو تولیدات یې د **سویلي امریکا** سیمو ته صادرول.

د ازتکانو سترواکی ۲۰۰ کاله دوام وکړ. له جغرافیایي موندنو وروسته، هسپانویان د ازتکانو سیمې ته ننوتل او هغه ځای یې ونیو. د ازتکانو تاریخي آثار د انځوریزو توکو په بڼه موجود وو چې د اروپایانو له لوري له منځه یوړل شول، ځکه چې د هغوی د مذهبي سلیقې او د تفکر له طرز سره یې مطابقت نه درلود.

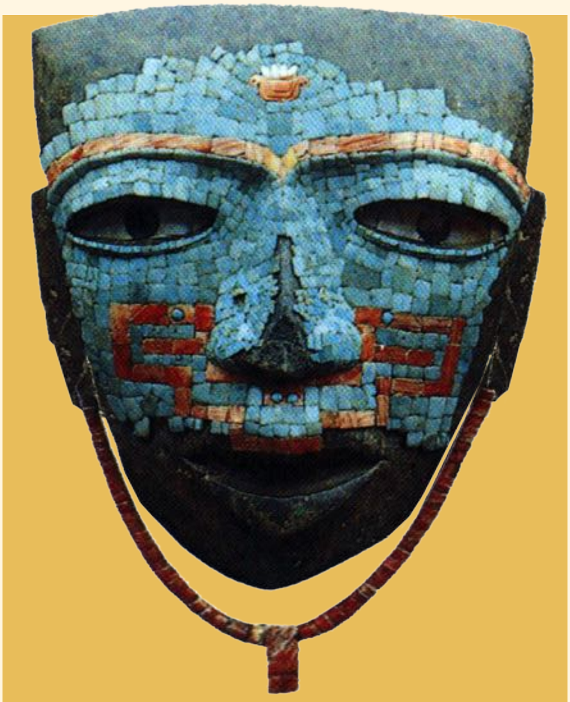

د ازتک د اوړدو غوړو مجسمو انځور

د ازتکانو پلازمېنه چې د ستروکی یو مهم ښار و، له خاورو سره برابره شو او پر ځای یې هسپانویانو یوه ستره کلیسا ودانه کړه.

د اروپایانو د بریدونو په پایله کې د ازتکانو ټول ادبیات له منځه ولاړل. له هغوی څخه یوازې درې کتابونه پاتې دي چې تر دې مهاله یې څوک په لوستلو نه دي بریالي شوي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د واک ته د ازتکانو د رسېدو په اړه او دویمه ډله دې د ازتکانو د تمدن د لاسته راوړنو په اړه خبرې اترې وکړي او د هرې ډلې استازی دې د بحث پایله په ټولګي کې ولولي.

پوښتنې

۱. د مایایانو سیمه کومو وګړو ونیوله؟
۲. ازتکانو له کومو سیمو سره سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې وې؟
۳. د ازتکانو ستروکی د چا په واسطه او څرنګه له منځه ولاړه؟

د ټولګي دباندې فعالیت

د ازتکانو د تمدن په اړه یو مطلب ولیکئ.

د اينكا تمدن څرنګه تمدن و؟

په تېر لوست كې مو د ازتكانو په اړه موضوعات ولوستل. اوس د اينكا له قومونو سره چې په سوېلي امريكا كې يې د يو ستر تمدن بنسټ ايښي و، آشنا كيږئ.

له آسيا څخه امريكا ته چې كومو خلكو مهاجرت كړی و، په دغه ځای كې يې د تمدن درې عمده مركزونه رامنځ ته كړل چې له **مكسيكو، مركزي امريكا** او **پيرو** څخه عبارت دي.

اينكا هم د آسيا له مهاجرو قومونو څخه و. هغوی له آسيا څخه د **الاسكا** له لارې د سوېلي امريكا سيمو ته ځانونه ورسول. د اينكا امپراتوري قلمرو د سوېلي امريكا ټولې لوېديځې څنډې په بر كې نيولې چې په شمال كې تر **اكوادور** او په سوېل كې تر **چيلي** پورې رسېدې.

د اينكا تمدن په **دولسمه** زېږدېزه پېړۍ كې پيل شو. د ازتكانو په خلاف اينكايان په دې بريالي شول چې يوه متحده او يو موټی ټولنه جوړه كړي. سياسي ځواك په بشپړه توګه د پاچا په لاس كې و. د اينكا پاچا د مذهبي كاهنانو په مرسته په خپل قلمرو كې واك په تيزۍ سره چلاوه او ځان يې د خدای زوی او استازی باله. خلكو په خپله هېڅ واك نه درلوده او د مذهبي كاهنانو او پاچا تر امرونو لاندې يې ژوند كاوه.

اينكايان د نجوم او رياضياتو په علم كې له ازتكانو څخه وروسته پاتې وو، خو په مهندسۍ، معمارۍ

او لاسي صنايعو کې مخ ورانديې وو. د هغوی په واسطه جوړ شوي واټونه او ودانۍ د **ازتکانو** په پرتله ډېرې ښې وې. د هغوی ليک يو ډول انځوريز و. اينکا خپلې سوداګريزې اړيکې له شمالي سيمو په ځانګړې توګه د ازتکانو له سترواکۍ سره ټينګې کړې وې. هغوی د خپلو لاسي صنايعو توليدات د **ازتکانو** سترواکۍ ته صادرول. د مرکزي امريکا غلې او د حبوباتو تخمونه په ډېر مقدار سره سوېلي امريکا ته رسول کېدل او هلته کرل کېدل. سره له دې چې **هسپانويانو** د اينکا تمدن ويجاړ کړ او سترواکۍ يې له منځه يوړه، خو لا تراوسه د دغه تمدن ډېر آثار پاتې دي، لکه ښکلې د سرو زرو او سپينوزرو توکي او د اوبو رسولو کانالونه. دغه کانالونه د **انديز** (Andes) د غرونو په لمنو کې د اوبه خور لپاره جوړ شوي وو. له دې سربېره په **کوزکو** کې هم ستر استوګنځايونه او کلاوې شتون لري چې د دوی په واسطه جوړې شوې دي.

د اينکا کليزه

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د سوېلي امريکا د پخوانيو لومړنيو خلکو په اړه او دويمه ډله دې د اينکا د واک لاندې سيمو په اړه بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې پايله خپلو ټولګيوالو ته ووايي.

پوښتنې

۱. د امريکا په لويه وچه کې څو تمدنونه او په کومو سيمو کې جوړ شوي وو؟
۲. د نقشې پر مخ د اينکا د سترواکۍ قلمرو سيمه وښاياست.
۳. له سياسي پلوه د اينکا تمدن د ازتک له تمدن سره څه توپير درلود؟
٤. د اينکا د پاتې شويو آثارو په اړه معلومات ورکړئ.

د ټولګي دباندې فعاليت

د لوست مهم ټکي په خپلو کتابچو کې وليکئ.

د امریکا کشف او د مهاجرتونو پیل څرنګه ترسره شو؟

تاسو د امریکا د پخوانیو لومړنیو وګړو د ژوند په اړه موضوعات ولوستل. په دې لوست کې د امریکا د وچه له موندلو او هغه ځای ته د اروپایانو د مهاجرت پیل او د امریکا له بومي خلکو سره د هغوی له سلوک سره اشنا کیږئ.

د امریکا وچه د ۱۴۹۲ زېږدېز کال په اکتوبر کې د هسپانیا د پاچاهۍ په مالي مرسته د یوه ایټالوي ماڼو له لوري چې **کرستیف کولمب** نومېده کشف شوه. کرستیف کولمب د خپل ژوند تر پایه پورې په دې باور و چې د هغه په واسطه کشف شوې سیمې د آسیا د **هند**، د ختیځو سواحلو یوه برخه ده چې له همدې امله د دغې سیمې بومي خلک یې هندي ونومول. وروسته دغه سیمه د **لوېدیځ هند** په نامه شهرت ومونده. په داسې حال کې چې له کومو خلکو سره هغه آشنا شوی و، د امریکا سره پوستي بومیان وو.

کریستیف کولمب

د شپاړسمې زېږدېزې پېړۍ په پیل کې د ایټالیا هېواد یو بل شخص چې **امریکا وسپوچي** نومېده، د سوېلي امریکا شمالي برخو ته سفر وکړ. هغه ولیدل چې دا سیمه هند نه، بلکې یوه نوې لویه وچه ده چې له همدې امله، دغه نوې وچه د هغه په نامه (**امریکا**) یاده شوه.

له دې وروسته د اروپا لویو هېوادونو د نوې نړۍ (امریکا) په لور مهاجرت وکړ. **هسپانویان** او **پرتګالیان** چې کله د مرکزي او سوېلي امریکا سیمو ته ننوتل، له تاوتریخوالي یې کار واخیسته او د **امریکا پخواني لومړني** وګړي یې د ځان تابع کړل.

اروپایانو وکولای شول چې ډېرې سیمې ونیسي او لویې سترواکۍ په هغه ځای کې جوړې کړي. له بلې خوا مهاجرتونه د اروپا د سترو ځواکونو ترمنځ د جګړې لامل وګرځېدل. د امریکا د نیول شوو سیمو پر سر د اروپایانو د جګړو له امله د امریکا د خلکو لپاره د خپلواکۍ زمینه هم برابره شوه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د امریکا د کشف په اړه او دویمه ډله دې په دې اړه چې څرنګه دغه لویه وچه امریکا ونومول شوه خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

١. د امریکا لویه وچه په کوم کال او د چا په واسطه کشف شوه؟
٢. د امریکا وچه یې ولې په دغه نامه یاده کړه؟
٣. د امریکا لومړنیو کشف کوونکو د دغې لویې وچې په اړه څه فکر کاوه؟
٤. امریکا ته د اروپایانو ننوتل څه ډول بدلونونه رامنځ ته کړل؟

آيا د امريکا د متحده ايالتونو د خپلواکۍ په اړه پوهېږئ؟

په تېر لوست کې مو د کرستف کولمب په واسطه د امريکا د کشفولو او د اروپايانو د مهاجرت د پيل په اړه معلومات ترلاسه کړل، اوس د امريکا د متحده ايالتونو له خپلواکۍ سره آشنا کېږئ.

د **امريکا** له کشفېدو سره سم، هغه ډلې چې د شتمنۍ په لټه کې وې دغې وچې ته ولاړې. د **پرتگال** او **هسپانيې** له هېوادونو وروسته **انگلستان** او **فرانسې** د نوې نړۍ د زياتو شتمنيو د ترلاسه کولو په موخه شمالي امريکا ته مخه کړه.

د شمالي امريکا ديارلس ايالتونه د انگليس مستعمراتي ستر واکۍ تر ولکې او سوېلي برخې چې د شمال په پرتله وروسته پاتې وې، د **فرانسې** د دولت تر ولکې لاندې راغلې.

د انگلستان دولت له خپلو مستعمراتو څخه د پيسو د ترلاسه کولو لپاره په ۱۷٦۵ زېږدېز کې د **تمبر** په نامه د ماليې اخيستلو قانون په امريکا کې د ديارلسو ايالتونو پر وگړو وضع کړ. دغه عمل د خلکو د ناخوښۍ لامل وگرځېده چې د انگرېزانو او د شمالي امريکا د وگړو ترمنځ د گډوډيو لامل شو.

د مستعمراتو وگړو د انگليسي توکو له اخيستلو چې لوړ گمرکي ماليات پرې وضع شوي

وو، ډېره وکړه او د اړتیا، چای او ځیني توکي یې د فرانسویانو په مرسته د قاچاق په ډول خپلو ایالتونو ته راوړل، خو په ۱۷۷۳ زیږدیز کال کې د چای درې بېړیو د تشېدو لپاره د **بوستون** په بندر کې لنګر واچاوه. سره له دې چې خلکو یې مخالفت وکړ، خو بېړۍ بېرته ونه ګرځېدلې چې په پایله کې خلکو یو بل ته لاسونه ورکړل. او په پټه بېړۍ ته ننوتل او ټول چای یې سمندر ته وغورځاوه. دغه پېښه د امریکا د خلکو د **خپلواکۍ د جګړې** د پیل پلمه شوه.

د انګلیسانو پر وړاندې د منظم مقاومت د درلودلو په موخه، انقلابیانو **جورج واشنګټن** د ځواکونو د اعلی قومندان په توګه وټاکه. انقلابیانو په پیل کې د بوستون بندر ونیو. جګړې په تېزۍ سره دوام درلوده، انقلابیانو ډېر ژر کنګره جوړه کړه او د امریکا د **خپلواکۍ اعلامیه** یې تصویب کړه.

په پای کې په ۱۷۸۳ زیږدیز کال کې د **انګلستان دولت** په رسمي توګه د **امریکا د متحده ایالتونو** خپلواکي په رسمیت وپېژندله او د **فرانسې دولت** ته اجازه ورکړل شوه چې په امریکا کې استحکامونه جوړ کړي.

د امریکا په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره نوی ملت منځته راغی چې ګډه اردو او بېلا بېل خو یو موټي ایالتونه یې درلودل. له دې وروسته دغه هېواد د امریکا متحده ایالتونه ونومول شو او د **اساسي قانون** په تصویبېدو سره یې جورج واشنګټن د **جمهور رئیس** په توګه وټاکل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې له انګلستان څخه د امریکا د خپلواکۍ اخیستلو د څرنګوالي په اړه خبرې اترې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ولولي.

پوښتنې

۱. د امریکا له کشفېدو وروسته اروپایان ولې هلته ولاړل؟
۲. د انګلستان دولت د پیسو د ترلاسه کولو په موخه، د امریکا پر خلکو کوم قانون وضع کړ؟
۳. د بوستون بندر د پېښې په اړه څو کرښې معلومات ولیکئ.
۴. په کوم کال کې د انګلستان له لوري د امریکا د متحده ایالتونو خپلواکۍ په رسمیت وپېژندل شوه؟

لومړی څپرکی

خلافت: هغه ځانګړي سیاسي نظام ته ویل کېږي چې د حضرت محمدﷺ له رحلت څخه وروسته په مسلمانانو کې دود شو او تر ۴۱ سپوږمیز کال پورې یې دوام وکړ.

نهضت: خوځښت، ادبي، ټولنیز او سیاسي حرکت.

پاڅون: راپورته کېدل، د واکمن سیاسي نظام په وړاندې حرکت.

داعي (داعیان): دعوت کوونکی، مبلغ

موبد: روحاني، زردشتي ملا

اورتون: هغه ځای چې زردشتیان پکې خپل سپېڅلی اور ساتي، د زردشتیانو عبادت ځای.

هویت: هغه څه چې په هغه باندې یو شخص او یا یوه ټولنه پېژندل کېږي.

قلمرو: هغه سیمه او ځمکه چې د یوه حکومت یا واکمن تر فرمان لاندې وي.

دويم څپرکی

عيار (عياران): د خلکو هغه ډله چې په دويمه او دريمه هجري پېړۍ کې يې په ځينو ختيځو اسلامي ښارونو کې فعاليت درلود. هغوی د ځوانمردو او کاکه په نومونو ياد شوي دي.

ياسا: هغه قانون او مقررات چې چنگيز د مُغولو لپاره وضع کړي و.

اتابك: مربی، شهزاده او لوی وزير

دريم څپرکی

قزلباش: د سرې خولۍ په معنا ده او په اصطلاح کې د صفويانو هغو ملاترو پوځي ډلو ته ويل کېږي چې سرې خولۍ يې په سر کولې.